

LUNDS
UNIVERSITET

Kollektivhusets framväxt i Sverige

- en undersökande och utforskande studie

Namn: Milou Mandolin

Handledare: Anders Lund Hansen

Kurskod: SGEL36

VT 2017

Kulturgeografiska institutionen

Abstract

The study investigates the underlying factors and motives that led to the planning of collective housing in Sweden, from the 1930s until today. The brand new collective housing KomBo is used as an example to illuminate the current practice for collective housing planning. Through a critical review of various planning related documents and a total of five interviews, the study concludes the following: all collective housing units are a result of their time, the planning of collective housing has generally taken place in relation to a crisis - whether an energy crisis or housing crisis and KomBo differs from the more traditional collective houses while being a representation of contemporary times. Furthermore, the history of collective housing in Sweden can be seen in the light of both comprehensive as well as specific theories dealing with the "collective". David Harvey's writings on urban commons, as well as the fundamental ideas of smaller utopian societies, developed by Fourier are thus used in order to analyse my case and bring new discoveries to the surface.

Keywords: the commons, cohousing, housing policy, collective house, KomBo

Innehåll

1. Inledning	1
2. Syfte och frågeställningar.....	2
2.1 Avgränsningar	2
2.2 Disposition	3
2.3 Begreppsdefinitioner	4
2.4 Tidigare forskning	5
3. Teori	6
3.1 Övergripande teori.....	6
3.2 Teoretisk idéhistoria.....	8
3.3 Diskussion av teori	10
4. Metod och material	12
4.1 Val av forskningsstrategi.....	12
4.2 Metodkombination	14
4.3 Dokument	15
4.4 Intervjuer	16
4.4.1 Intervjuareffekten	18
4.4.2 Urval.....	18
4.5 Hermeneutik: validitet och reliabilitet.....	19
4.6 Metodanalys	20
5. Samhällskontexter	23
5.1 1920 till 1950	23
5.1.2 Makarna Myrdal och folkhemmet.....	23
5.1.3 Bostadspolitik efter andra världskriget.....	24
5.2 1960 till 1990	24
5.2.2 Gröna vågen och oljekriser	25
5.2.3 Ekonomisk kris.....	26
5.3 2000 till nutid	27
5.3.2 Förtätning, hållbarhet och delningsekonomi	28
6. Kollektivhusets framväxt i Sverige	30
7. BiG - Bo i Gemenskap	34
7.1 Arbete, service och gemenskap i boendet	34
8. Koncepthuset KomBo	37

9. Analys	40
9.2 Analys av intervjuer och projektet KomBo.....	43
9.3 Teoretisk analys	47
10. Slutsats	49
11. Vidare forskning.....	51
12. Källförteckning	52
12.1 Tryckta källor	52
12.2 Elektroniska källor	54
12.3 Muntliga källor.....	56
13. Bilagor.....	57
13.1.1 Intervjuguide 1.	57
13.1.2 Intervjuguide 2.	59
13.1.3 Intervjuguide 3.	60
13.1.4 Intervjuguide 4.	61
13.1.5 Intervjuguide 5.	62
13.1.6 Intervjuguide 6.	63
13.2 Bilder.....	64

1. Inledning

Den samtida bostadsdebatten präglas i hög utsträckning av den stora efterfrågan på boende i en tid av bristande utbud. Detta märks inte minst i Sveriges storstäder, som alla lider av brist på bostäder (Andersson, 2014). Samtidigt menar många arkitekter, byggherrar och samhällsplanerare att de nuvarande regelverk som finns för bostadsbyggande försvårar såväl innovation samt utvecklingen av vissa (exempelvis bullerutsatta) geografiska områden, vilket komplicerar problemet ytterligare. Parallellt finns även en stor medvetenhet om byggindustrins höga miljöpåverkan samtidigt som boenden med överkomliga hyror/avgifter efterfrågas (Davis, 2017) - dessa två aspekter torde beaktas i planeringen samt uppförandet av nya bostäder.

Mot bakgrund av ovanstående ter sig kollektiva boendeformer allt mer attraktiva i dagens samhälle, trots att de under lång tid har förknippats med en mer alternativ livsstil (Blomberg, 2017). I dagsläget finns det dock relativt få studier som faktiskt utforskat samt utvärderat kollektivhusen som boendeform (ICHC, 2010). Denna studie ämnar därmed undersöka planeringen av kollektivhus i relation till den rådande samhällskontexten samt husens historiska roll i staden, med fokus på ekonomiska, sociala och politiska aspekter.

År 2014 lanserade Utopia Arkitekter en ny typ av kollektivhus, KomBo, som en lösning på bostadsbristen i Stockholm. Huset skiljer sig från mer traditionella kollektivhus i dess utformning. Däremot kan det ses som en produkt av tidigare idéer kring planeringen av kollektiva boenden i en svensk kontext.

Kollektivhus kan förstås som ett exempel av samhällsplanering informerat av utopibyggande. Tanken om den kollektiva utopin återfinns i flera specifika idéhistoriska teorier vilka, i denna studie, läses som tidiga grundpelare till 1900-talets kollektivhus. Det kollektiva som utopiskt samhällsideal går även igenom i de kulturgeografiska diskussionerna kring "urban commons" samt "rätten till staden". Dessa teoretiska diskurser ser till varje människas lika rätt till det urbana rummet.

2. Syfte och frågeställningar

Studien ämnar nyansera, fördjupa samt utveckla planeringsdiskursen kring kollektivhus som fenomen i Sverige. Genom en historisk analys har denna uppsats för avsikt att ställa dåtidens planeringstrender mot samtida planeringstrender i ett försök att lyfta fram idéer och planeringspraxis i relation till kollektivhuset som koncept.

Denna studie ämnar därmed svara på följande frågeställningar:

- Vilka trender har funnits inom samhällsplaneringen av kollektivhus på statlig nivå i Stockholm, från 1930-talet fram till idag?
- Hur kan vi förstå bostadsprojektet “KomBo” som en del av den svenska kollektivhushistorien?

2.1 Avgränsningar

Stockholm utgör den plats där Sveriges första kollektivhus planerades samt byggdes (Grip et al, 2014). Det är även i Stockholm som Utopia Arkitekter har fått tomtanvisningar av Stockholms kommun för att realisera KomBo-projektet (Utopia Arkitekter, 2017). Dessa två faktorer har således resulterat i den geografiska avgränsningen Stockholm. För att kunna redogöra för kollektivhusets historia har studiens tidsram bestämts efter när konceptet först introducerades i staden.

I uppsatsen förklaras och analyseras kollektivhusets historia i Sverige fram till modern tid, där KomBo-projektet får exemplifiera ett sätt att planera för dagens kollektivhus. Projektet får därmed stå som typexempel för dagens moderna visioner kring det kollektiva boendet. Husen beskrivs som en nytänkande boendeform samt en lösning på den rådande bostadsbristen i Stockholms stad. Eftersom KomBo är ett koncepthus och *inte* ett typhus ska det kunna anpassas till olika platser utefter olika behov (Utopia, 2017). Därmed känns det rimligt att låta KomBo representera den moderna planeringspraxisen kring kollektivhus för att kunna påvisa eventuella skillnader och likheter mellan KomBo och traditionella kollektivhus.

Vidare kan koncepthuset KomBo ses som en avvikande undersökningsenhet från de givna normer som rör traditionella kollektivhus. Tvärtemot är de tankar kring kollektivhus som undersöks från 1900-talet kanske mer typiska undersökningsenheter som valts ut för att kunna representera även andra fall, på så sätt ökar generaliseringsgraden av studiens resultat.

Då studien ämnar belysa hur konceptet kollektivhus har utvecklats från tidigt 1900-tal till idag finns inga specifika kriterier på vilken typ av kollektivhus som inkluderas och undersöks. Fokus ligger istället på etablerade kollektivhus som byggts med gemensamma lokaler, i form av bland annat kök och hobbyrum, parallellt med privata bostäder. Således utesluts kollektiva boenden där flera personer gemensamt bor i en större bostad. Koncepthuset KomBo är ett av de nyaste kollektivhusen i Sverige (Utopia Arkitekter, 2017), och får därmed symbolisera samtidens syn på kollektivhus i denna studie.

Mängden material som avhandlar kollektivhus i just Sverige, i jämförelse med andra länder, gör att det är fruktsamt att studera Sverige då tillgången till litteratur och intervjupersoner är lättåtkomlig. Detta är givetvis ett praktiskt övervägande vilket inte nödvändigtvis påverkar studien negativt. En studie skriven på svenska är enbart tillgänglig för ett visst antal människor som troligtvis bor och/eller rör sig i Sverige, att fokus då ligger på just en svensk kontext gör studien mer relevant och lättare att knyta an och relatera till för fler läsare.

2.2 Disposition

Studien kommer i nästkommande avsnitt diskutera teoretiska ramverk där fokus ligger på såväl övergripande som idéhistoriska teorier. (se kapitel 3) Hur studien är upplagd samt genomförs redovisas i kapitel 4 med hjälp av en förklarande samt diskuterande text av de olika tillvägagångssätten. Kapitel 5 till 8 behandlar studiens resultat av datainsamlingen med fokus på kollektivhus och KomBo. Datan ligger till grund för studiens analys (se kapitel 9). Uppsatsen avslutas sedan med studiens slutsatser i kapitel 10. Allra sist behandlas studiens utgång för vidare forskning (se kapitel 11), källförteckning (se kapitel 12) samt bilagor (se kapitel 13).

2.3 Begreppsdefinitioner

BiG:

BiG är en förkortning av forskargruppen Boende i Gemenskap som bildades under 1970-talet. Tillsammans utvecklade de ett nytt koncept för kollektivhus byggt på arbete, service och gemenskap (Grip et al, 2014). I studien presenteras och används gruppens tankar och koncept för det traditionella kollektivhuset i relation till KomBo.

Kollektivhus:

Kollektivhus är en typ av boendeform för en blandad befolkning där privata bostäder samsas med vissa gemensamma anläggningar, såsom storkök och hobbyrum. De boende i kollektivhuset ingår ofta i en kollektivhusförening som ansvarar för husets verksamheter. Begreppet ingår i den vidare begreppskategorin *kollektiva boendeformer*. Detta paraplybegrepp innefattar alla typer av kollektivt boende - såväl storfamiljer där flera familjer delar på en större bostad, exempelvis en villa, som en större lägenhet delad mellan flera personer. Gemensamt för dessa typer av boenden är att det finns delade ytor och/eller gemensam service (Grip et al, 2014).

KomBo:

Begreppet Kombo återfinns i flera olika sammanhang med direkt relation till någon form av kollektivt boende. Bland annat används det av kollektivhusföreningen Kombo, som under en längre tid arbetat för att få till ett nytt kollektivhus för sina medlemmar. I början av april 2017 meddelade Familjebostäder att de som en del av ett nytt bostadsprojekt, tillsammans med kollektivhusföreningen Kombo, kommer bygga ett hus med plats för 33 lägenheter i Hägerstensåsen i Stockholm. Byggstart förväntas till januari 2018 och husen ämnar stå klara till september 2020 (Rosencrantz, 2017).

I Botkyrka kommun finns sedan en tid tillbaka konceptet KompisBo där lägenheter om tre rum erbjuds att delas mellan kompispar i åldrarna 18-30. Kontrakten är giltiga i max fyra år och omfattar, förutom grundhyran, även hushållsel. Vidare tecknar vardera boende ett eget kontrakt för sitt specifika rum samt för hälften av lägenhetens gemensamma utrymmen (Botkyrkabyggen, 2017).

I denna uppsats hänvisar dock termen KomBo till det moderna kollektivhuset och projektet KomBo, utvecklat av Utopia Arkitekter.

2.4 Tidigare forskning

Som tidigare nämnt finns det i dagsläget en väldigt begränsad mängd forskning om just kollektivhus (ICHC, 2010). Denna studie lyfter dels relationen mellan tankegångarna bakom planeringen av kollektivhus samt försöker ringa in dagens samhällskontext med hjälp av KomBo-projektet. Mycket av den tidigare forskningen har istället fokuserat på *hur* ett kollektivhus, i traditionell bemärkelse, bör struktureras och organiseras för att “lyckas”.

Vissa av de forskningsrapporter som hänvisas till i studien är framtagna i syfte att utvärdera kollektivhus som boendeform samt argumentera för varför det borde planeras för och byggas fler kollektivhus. Exempelvis förespråkar BiG-gruppen kollektivhus strukturerade utefter den modell de själva tagit fram: arbete, service och gemenskap (Sangregorio, 2010).

År 2010 hölls en av de första konferenserna med fokus på temat *collaborative housing* i Stockholm. Diverse kortare texter har sammanställts från konferensen i rapporten *Living together - Cohousing Ideas and Realities Around the World* (2010), vilken därmed innehåller texter från författare och forskare utanför Sveriges gränser. Dock är den tidigare forskning som gjorts rörande kollektivhus och det material som använts i denna studie främst genomförda av medlemmar ur BiG-gruppen eller Dick Urban Vestbro, professor emeritus i byggd miljöanalys med fokus på boendekollektiva former på KTH (ICHC, 2010). Detta beror dels på det relativt lilla utbudet av tidigare forskning, samt det faktum att såväl BiG-gruppen som Vestbro utgår från en svensk kontext - precis som denna uppsats.

3. Teori

Uppsatsen teoretiska ramverk består av en bredare diskussion kring den urbana allmanningen, parallellt med en fokuserad historisk bakgrund över tidiga teoretiska idéer och tankegångar kring kollektiva boendegemenskaper. Tillsammans utgör teorierna grunden för studiens analys.

3.1 Övergripande teori

Diskussionen kring det kollektiva i relation till det urbana rummet har avhandlats av många kulturgeografer och är en viktig del för kulturgeografi som fält. Det finns ett flertal inlägg i debatten där olika argument, tolkningar och förklaringar ges till det specifika sambandet (Borch et al, 2015). Exempelvis skriver den brittiske geografen David Harvey i sin bok *Rebel Cities* (2013) om den allmänna uppfattningen såväl som hans syn på "commons". Termen syftar till de kulturella resurser och naturresurser som finns tillgängliga för *alla* medlemmar i ett samhälle. Detta innebär alltså att resurserna delas gemensamt så att alla personer erhåller lika stora delar (Harvey, 2013).

En av de mest citerade och välkända artiklarna som hanterar commons är *The Tragedy of the Commons* (1968) av forskaren Garret Hardin. Här beskriver Hardin, vad som på svenska kallas allmänningens dilemma, hur det enskilda vinstintresset i nyttjandet av resurser som "alla" har tillgång till alltid kommer leda till överkonsumtion. Detta demonstrerar Hardin med privatägt boskap på allmän mark som metafor. Ju fler boskap den enskilda individen äger, desto högre avkastning kommer hen få. I takt med att antalet boskap ökar, minskar tillgången till bete och mark. Således drabbas även andra av de negativa konsekvenser den enskilda individen orsakar. Detta innebär att det enskilda vinstintresset går före det gemensamma intresset, privata aktörer med möjlighet att skaffa fler och fler boskap kommer därmed fortsätta göra så tills den gemensamma ytan förlorar all produktivitet. För att komma till bukt med denna problematik föreslog Hardin två lösningar - antingen fördelas allmanningen av en överordnad centralmakt, ett så kallat "socialistiskt" styre, eller av individerna själva. Oavsett vilket sätt som används blir resultatet privat ägande. Harvey (2013) menar dock att Hardins artikel ofta misstolkas och används som en ursäkt för att rättfärdiga

privatisering. Vidare poängterar han att problemet i sig aldrig skulle uppstå om kreaturen från början hölls gemensamt (Harvey, 2013).

Kritik av Gardins teori kommer även från Elinor Ostrom. I ett av sina verk utvecklar hon en teori kring det faktum att en samlad grupp individer på gemensamma grunder kan skapa en slags självförvaltning och gemensamma förhållningsregler till allmänningen. I detta ramverk kan således riktlinjer och regler kring vad som förväntas samt av vem det förväntas finnas med. Ostrom (2009) medger dock att en större grupp människor kräver en centralmakt som kan representera de enskilda individerna och fatta beslut utifrån deras vilja. Teorin grundar sig på Ostroms antropologiska forskning i vilken hon undersökte hur människor faktiskt förvaltar gemensamma resurser (Ostrom, 2009).

Såväl Hardin som Ostrom diskuterar begreppet allmänningen utifrån förbrukningen av en begränsad tillgång resurser, vilket i sig leder till överkonsumtion - precis som i Hardins metafor över boskapen (Borch et al, 2015). Harvey poängterar dock att Hardins metafor är vilseledande då exemplet utgår från ett småskaligt privat ägande som utnyttjar allmän mark för att ge uttryck åt ett globalt problem, utan att ta hänsyn till eventuella konsekvenser vid skiftande av de olika skalorna (Harvey, 2013).

Den samtida diskussionen har ett annat fokus, där hushållning och överkonsumtion av resurser inte längre är lika central. Istället råder ett starkt blickfång på det urbana - det vill säga "urban commons". Tankarna kring staden som en mötesplats för olika flöden har även gett sig uttryck i diskussionen kring allmännyttan - de gemensamma resurserna i staden är inte kvantifierbara utefter tydligt definierade kategorier såsom material och varor. Ägandeskapet som omger resurserna är inte heller statiskt, oftast finns ingen tydligt identifierbar grupp människor som kan hållas ansvariga för de urbana resurserna. Vidare är det urbana rummet även uppbyggt och konstruerat av tillgången till ickemateriella resurser, såsom kreativitet och kunskap (Borch et al, 2015). Denna typ av resurser är, till skillnad från naturresurser, därmed förstådda som obegränsade.

Inom kulturgeografin finns det en allmän åsikt om att denna typ av resurser skapas och växer i staden, till följd av att mångfalden bland individer och uttryck får utrymme att

nyttjas. Detta genererar i sin tur ett visst klimat och ger rum åt nya upplevelser och gemenskaper (Borch et al, 2015). Den urbana kulturen blir därmed en viktig allmänning och innefattar idag även den urbana atmosfären, vilken skapas av människor snarare än platser. Således blir urban commons något som skapas av människor, för människor. Precis som Elinor Ostrom påpekade finns alltså en strävan efter ett gemensamt ramverk för samverkan genom vilket nya idéer och nätverk ska kunna gro och spridas till andra platser.

Vidare kan den teoretiska diskursen kring allmänningen belysas med hjälp av sociologen Henri Lefebvres (2010) begrepp "rätten till staden". Kortfattat menar han att rätten till staden *inte* bör ses som ett inkrementellt tillägg till befintliga liberaldemokratiska rättigheter, utan som en bredare politisk kamp för revolution mot kapitalismen. Trots att Lefebvre inte talar om allmänningen på samma sätt som ovan nämnda teoretiker finns ändå vissa gemensamma drag. Exempelvis menar han att sociala grupper existerar först när de skapat ett gemensamt rum (Lees et al, 2010). Detta kan likställas med den urbana allmänningen. Vidare hävdar Lefebvre att rätten till staden bör tolkas som stadsrummets bruksvärde för den enskilda individen och bygger således på dennes vardagliga erfarenheter (Lees et al, 2010). Sett genom Lefebvres teoretiska lins kan vi därmed tänka kring allmänningen som en politisk plats vilken alla individer bör ha lika tillgång till.

3.2 Teoretisk idéhistoria

Grundtanken om jämställda kollektiva gemenskaper återfinns såväl i teorierna om allmänningen som rätten till staden. Dessa tankegångar går även igenom i de mer idéhistoriska teorierna kring kollektiva boenden. Även här återspeglas intentionen med teorierna som en slags samhällskritik samtidigt som de presenterar olika kollektiva levnadsutopier. Gemensamt finns alltså en tro på allas rätt och tillgång till rummet, samtidigt som detta anses struktureras bäst kollektivt.

Utopiska tankegångar om ett kollektivt organiserat samhälle går att spåra ända tillbaka till Platons resonemang i verket *Politeia* (Grip et al, 2014). Den kollektiva boendegemenskapen som politisk utopi återspeglas även i den engelska politikern och humanisten Thomas Mores litterära verk *Utopia* från 1516. I boken beskriver författaren

en fiktiv ö där gemensam egendom och förnuftigt styre råder parallellt med en genomsyrande religionsfrihet. Invånarna i Utopia har tillgång till gemensamma matsalar samt diverse rekreationsområden kring vilka de är organiserade i olika kvartersgrupper. Verket framfördes som en slags kritik till dåtidens rådande samhällsförhållanden (More et al, 2004).

Internationellt sett fanns det redan under 1800-talet starka tankar om det kollektiva boendet, oftast pådrivna av sociala utopister. En av dessa var den franske samhällsfilosofen Charles Fourier som var verksam under 1800-talets början. Han menade likt Marx att det kapitalistiska samhällssystemet påverkar människan negativt. Vidare ansåg Fourier att människans natur, uppbyggd av drifter, impulser och komplexa passioner kvävdes av dåtidens borgerliga moral och rätt. Därmed alieneras människan från sin sanna natur och förhindras från att ge uttryck för denna i det kapitalistiska samhället (Beecher, 1986).

Fouriers lösning på ovanstående problematik består kortfattat av en alternativ samhällsform där varje individ har möjlighet att utveckla sin fulla potential i samspel med andra människor. Fourier menade att detta enbart kunde äga rum i så kallade *falangstärer*, självstyrande korporationer, som alla svarar under en och samma världsomfattande federation. Optimalt antal boende per falangstär uppgick mellan 800 till 2000 individer, vilket motsvarar cirka 400 familjer. Eftersom syftet med falangstärerna är att befria människan från de kapitaliska samhällsnormerna menade Fourier att samtliga mänskliga drifter och egenheter bör finnas representerade. Detta för att återskapa den mångfald som krävs för falangstärernas dynamik, samt för att utforma den typ av rum där människan faktiskt kan återskapa sig själv. Vidare menade Fourier att ju fler sociala band som skapades, desto bättre villkor för människan att skapa sitt sanna jag. Således förespråkade han även en total emancipation av könen vilket har lett till att han ibland benämns som en av de första feministerna (Beecher, 1986). Fouriers visioner innefattade en kombination av jordbrukets och industrisamhällets goda sidor där arbetarna ägde både medlen och produktionen. Vidare skulle de boende sammanföras i stora palats med tillgång till gemensamma matsalar, skolor, storkök, teatrar, trädgårdar och verkstäder (Grip et al, 2014). Fourier tar dock avstånd från hur dessa falangstärer faktiskt kommer utvecklas. Han påpekar att enbart fria människors

spontana förmåga till en gemensam och välbalanserad samhällsbyggnad kan ge rum för den individuella komplexiteten och kreativiteten att utvecklas (Beecher, 1986).

I Sverige inspirerades författaren Carl Jonas Love Almqvist av det tidiga 1800-talets kända socialutopister, år 1835 utgav han en essä i vilken han beskrev "universalhotellet". Hotellet var tänkt att fungera som ett gemensamt boende där hushållssysslor skulle skötas kollektivt i syfte att bespara tid. Genom att frigöra tid från kvinnornas hushållsarbete skulle de istället kunna förlägga de nyvunna timmarna till yrkesarbete. Almqvist menade även att kvinnan därmed undgick att bli mannens hushållerska vid giftermål vilket i sin tur skulle innebära att kärleken mellan man och kvinna kunde leva längre (Grip et al, 2014).

3.3 Diskussion av teori

Det övergripande teoretiska ramverket placerar studien i en bredare akademisk kontext. På så sätt synliggörs de teoretiska aspekterna av studien med fokus på det "kollektiva". Vidare har de valda teorierna valts att lyftas då de i sig är viktiga för det kulturgeografiska fältet. Däremot är de inte direkt kopplade till kollektivhus. Det finns däremot en tydlig koppling mellan den urbana allmänningen och kollektiva boendeformer - bortsett från att de båda förespråkar lösningar på rumsliga dilemman sätter de det kollektiva i fokus och förordar detta som något eftersträvansvärt. Kollektivhuset är i sig inte en allmänning, utan snarare en plats där, precis som i staden, vissa gemensamma ytor finns att tillgå de som engagerar sig. Eventuellt skulle kollektivhuset därmed kunna ses som en miniatyr av allmänningen.

Det finns relativt få studier som berör svenska kollektivhus (ICHC, 2010), således saknas teorier om den svenska kontexten. Teorierna hade kunnat tillföra ett mer specifikt teoretiskt ramverk till studien. Dock visar de presenterade teorierna att idén om det kollektiva boendet inte är ny. Teorierna ger en bredare förståelse för tidigare tankesätt. I ljuset av ovanstående teorier kan även en mer djupgående och teoretiskt förankrad analys utföras av kollektivhusens historia.

Då studien bygger på en jämförande och utforskningsanalys av samhällskontext i relation till planeringspraxis för kollektivhus, utgör även detta ett av ramverken för

uppsatsens analytiska resonemang. Den empiriskt orienterade delen av studien blir således ett komplement till ämnets teoretiska tomrum. Bristen på historisk teori kan däremot ses som inspiration till framtida studier och är i sig inte en svaghet i denna studie.

4. Metod och material

Uppsatsen bygger på kvalitativa metoder vilka syftar till att se samband i det insamlade materialets innebörd snarare än att generera kvantifierbar statistik. Fokus ligger på förståelsen av omvärlden som konstruerad och påverkad av dess olika aktörer och söker finna svar på hur detta sker. Syftet är att försöka fånga komplexiteten i orsakssamband mellan aktör och nätverk genom att läsa av och analysera dessa sociala sammanhang (Denscombe, 2016). Genom en förståelse för, och analys av, kollektivhus ämnar studien bidra till en djupare insikt av det valda ämnet genom att tolka materialet. Ändamålet med tolkningen är att bidra till och vidga den redan befintliga forskningen, vilket innebär att det skapas en direkt anknytning till såväl teori som val av forskningsproblem. På så sätt kan studien inte fritt tolka det material som presenteras utan måste hålla sig innanför ramarna för såväl det valda ämnet samt de valda teorierna (Alvehus, 2013). Därmed utvecklas den befintliga forskningen kring kollektivhus och studien bidrar med en mer nyanserad förståelse av den.

4.1 Val av forskningsstrategi

Forskningsstrategi är ett paraplybegrepp och innefattar olika typer av strategier (Bryman, 2011). Denna studie är uppbyggd likt en teoristyrd fallstudie där likartade idéer och preferenser tillsammans utgör grunden för de olika tillvägagångssätten. Eftersom fallstudiens struktur tillåter forskaren att arbeta relativt fritt inom vissa ramar lämpar den sig väl för småskaliga forskningsprojekt (Denscombe, 2016). Vidare tillhandahåller strategin välarbetade förklaringar som hanterar och redogör för både komplexiteten och de subtila i verkliga situationer (Grønmo, 2009). Det är även tacksamt att använda sig av fallstudie som datainsamlingsmetod då den tillåter flera olika datainsamlingsmetoder beroende på undersökningens omständigheter samt eventuella krav (Flyvbjerg, 2011).

Det är viktigt att klargöra fallstudiens relevans i form av vilka val som ligger till grund för de utvalda undersökningsenheterna. I denna studie har valet av undersökningsenheter, dokument samt intervjupersoner gjorts på basis av deras specifika relevans och kunskap, och är därför inte slumpmässiga. Kollektivhus som koncept har tydliga och distinkta gränser och tillåter därmed studien att undersöka fenomenet isolerat från dess kontext. Kollektivhuset är såväl en plats med bestämda

geografiska gränser som en social organisation med starka grundvärderingar. Båda dessa fenomen - plats och organisation - kan studeras som separata fall (Denscombe, 2016).

Fallstudier används oftast i syfte att upptäcka ny information för att sedan driva nya teorier ur den givna faktan, och följer därmed en induktiv logik. Denna logik utgår ifrån att varje gång en specifik företeelse observeras ökar sannolikheten för den observerade orsakssambandet att hända igen (Flyvbjerg, 2011). Dock har detta lett till att vissa ser metoden som obrukbar, bland andra Karl Popper som menar att en inte kan anta att företeelsen kommer inträffa igen, trots att den observerats och följt ett visst mönster under tidigare observationer (Denscombe, 2016).

Fokus i studien ligger på förekomsten av kollektivhus som separat undersökningsenhet, där dessa aktivt analyserats för att kunna belysa större generella trender och tankar som genomsyrat planeringspolitiken bakom kollektivhusen genom olika årtionden. På så sätt har studien fått en naturlig avgränsning då blickfånget riktats mot det enskilda snarare än det allmänna. Tanken bakom detta är att åskådliggöra generella samband, mönster och vidare konsekvenser genom ett väl analyserat exempel. Resultatet av föreliggande studie hade troligen aldrig uppdagats genom exempelvis surveyundersökningar, där fokus snarare ligger på ett brett omfång än en djupgående och noggrann undersökning (Bryman, 2011). Eftersom studien utgår från kollektivhus, som i sig är ett fenomen som existerar utanför uppsatsens ramar, kommer de inte påverkas av studien. De analyser och resultat som presenteras blir därmed mer trovärdiga (Flyvbjerg, 2011).

Genom att låta undersökningsobjektet finnas till i sin "naturliga" miljö blir analys och resultat en komplettering till redan befintlig forskning, då aspekter som tidigare inte undersökts kan få ta plats och undersökas på djupet (Denscombe, 2016).

Fortsättningsvis kan processer och relationer mellan tidigare forskning och denna studie diskuteras för att påvisa skillnader och likheter, vilket kan öppna upp för vidare forskning.

Den urbana bostadskrisen i Sverige, olika planeringspolitiska tidsepoker samt kollektivhus som fenomen är alla var för sig komplexa frågor (Sangregorio, 2000). När

de i denna studie ställs mot varandra och kopplas samman ökar komplexiteten, och således även ett behov av att klargöra de sociala processer och relationer som ligger till grund för en ömsesidig påverkan. Fallstudier i sig syftar till att ge bredare perspektiv och förståelse genom att undersöka en specifik enhet. Därmed fungerar metoden i denna aspekt som en holistisk studie som lyfter fram tidigare dolda relationer mellan planeringen av kollektivhus och samhällskontext, snarare än isolerade faktorer. Det blir således just relationerna och processerna som får stå i centrum snarare än resultatet av dessa då syftet med studien är att kunna förklara *varför* vissa mönster och samband uppstår (Denscombe, 2016).

Den information som lyfts fram i studien används således för att *förstå* det undersökta fallet och eventuellt underliggande orsaker, processer och/eller relationer (Bryman, 2011). På så vis blir den slutgiltiga informationen, det vill säga inte enbart den fakta som lyfts fram kring fallet, värdefull ur tre aspekter: a) vad den faktiskt redogör för och säger i sig, b) vilka ny tankesätt (och/eller teorier) den föreslår, c) vad och hur informationen förklarar hur relationer och processer är sammankopplade i det studerade fallet (Denscombe, 2016).

4.2 Metodkombination

Metodkombination innebär att fler än en forskningsdesign, -metod, -strategi eller analysmetod används i syfte att besvara de relevanta frågeställningarna studien ämnar undersöka. Således används metodkombination som en kompletterande forskningsstrategi till fallstudien, samt möjliggör studiens två insamlingsmetoder (Denscombe, 2016). Med hjälp av metodkombination kan de forskningsobjekt som studeras betraktas ur olika synvinklar. Resultaten från de olika metoderna förstärker även forskningens kvalitet. Eftersom fokus ligger på att besvara de givna frågeställningarna är metodkombination som tillvägagångssätt problembaserat. Därmed väljs relevanta metoder utefter hur användbara de är för de specifika frågeställningar som undersöks (Grønmo, 2009).

De metoder som ansetts vara mest relevanta i syfte att besvara studiens frågeställningar är dokumentanalys samt intervju, eftersom deras struktur och upplägg är väl lämpade för mindre kvalitativa studier (Denscombe, 2016). Därmed har dessa kombinerats för att

tillföra en bredare analys av det valda forskningsområdet. På så sätt ger studien inte bara en mer nyanserad bild av problemformuleringarna utan tillhandahåller även en högre tilltro då flera källor bearbetats och tagits i beaktning. Resultaten från metoderna jämförs och kontrolleras med varandra, om resultaten är i enlighet förstärks deras trovärdighet och således deras användbarhet (Denscombe, 2016). Slutresultaten ger därmed en mer fullständig och korrekt bild av det studerade. Således diskuteras olika sidor av forskningsobjektet för att kunna presentera ett så objektivt och djupgående resultat som möjligt.

Vanligtvis används både kvalitativa och kvantitativa metoder i syfte att få en mer helhetlig uppfattning om forskningsobjektet (Grønmo, 2009). Då naturen av studiens frågeställningar kräver en djupläsning av material i form av dokument och intervjusvar har enbart kvalitativa data använts i denna studie. Datainsamlingsmetoderna har använts om vartannat för att gemensamt föra analysen framåt. På så sätt har exempelvis dokumentanalysen givit goda insikter i vilka personer som skulle lämpa sig för intervju. Intervju som metod har därmed införts under studiens väg som ett resultat av samt komplettering till dokumentanalys.

4.3 Dokument

De dokument som prioriterats och använts i denna studie är främst skrivna källor i form av böcker och artiklar, digital kommunikation i form av webbsidor samt visuella källor i form av bilder. Tillsammans utgör den insamlade datan från dessa källor den primära datakällan i studien.

Dessa dokument kompletterar inte enbart studien med rådata utan bidrar även med kunskap som framgår genom en djupare läsning av de olika dokumenten (Bryman, 2011). På så sätt har innebörden i de olika dokumenten såväl tolkats som analyserats för att upptäcka dolda strukturer och mönster.

Viss information har hämtats från media, specifikt dagstidningar, för att få tillgång till aktuell data. För att säkerställa publikationens giltighet har endast data från erkända dagstidningar såsom Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet använts.

Tidningsartiklarna har enbart försett studien med enklare information kring exempelvis nya tomtanvisningar för KomBo - vilket senare kunnat bekräftas under intervjuerna.

Data hämtad direkt från internet är anknuten till väsentliga hemsidor, såsom arkitektbyrån Utopias hemsida där information kring koncepthuset KomBo går att hitta. Eftersom det är arkitektbyrån själva som utvecklat konceptet är det rimligt att anta att de vill få projektet, samt sig själva, att framstå så positivt som möjligt och därmed anger en aningen vinklad bild.

Även de bilder som ligger till underlag för studien kommer från Utopias hemsida. Specifikt två datorgenererade visionsbilder har använts för att analysera hur det moderna kollektivboendet framställs i text kontra bild. Bilderna tillhandahåller även faktisk information om den målsättning som finns med projektet, samt ger en djupare förståelse för vilka idéer och tankegångar som ligger bakom visionerna. (Se bilaga 13.2)

4.4 Intervjuer

Som ett komplement till dokumentanalys har även ett flertal intervjuer genomförts. Intervjuernas syfte är att undersöka specifika frågor och attityder i detalj. Intervju som metod bygger på människors svar, där de förklarar sina kunskaper, känslor och åsikter kring det ämne som behandlas (Kvale et al, 2009).

Eftersom intervjun i sig går ut på att samla in data till studien finns en tydlig kontext som medför en del riktlinjer och förhållningssätt. Exempelvis vet de intervjuade redan från början att deras svar kommer användas i syfte att producera underlag för studien. Genom att ställa upp på intervju samtycker de således till att delta i forskningen. Vidare accepterar även de intervjuade själva strukturen av en intervju, det vill säga att intervjuaren är den som leder samtalet och styr diskussionen samt riktningen (Denscombe, 2016).

Intervju som metod kan vara såväl kostsamt som tidskrävande, då intervjuaren kan komma att behöva åka långa sträckor för att genomföra intervjuer, eller lägga ner mycket tid på att komma i kontakt med intervjupersoner (Bryman, 2011). Detta kan därmed försvåra datainsamlingen i ett småskaligt forskningsprojekt. I denna studie har intervjupersoner valts ut på ett strategiskt sätt baserat på deras kunskap. Exempelvis har

enbart människor bosatta och verksamma i Sverige med direkt relation till KomBo och/eller kollektivhus valts ut. Samtidigt har åtgärder tagits för att gardera studien mot bortfall då flera olika personer intressanta för studien kontaktas för att kunna avgöra vilka som överhuvudtaget varit villiga samt tillgängliga för intervju.

De utvalda intervjuobjekten har varit av särskilt intresse för studien då de kunnat bidra med erfarenheter, känslor, uppfattningar och åsikter för att kunna svara på de givna problemformuleringarna. Därmed har mer komplexa frågor kunnat diskuteras och besvaras vilket har skapat en djupare förståelse för ämnet i helhet. Vidare har de intervjuade i denna studie ringats in som så kallade nyckelpersoner inom projektet KomBo samt kollektivhusens historia i Sverige. På grund av deras roller och kunskaper har den information de suttit på varit privilegierad, vilket har inneburit särskilt värdefulla insikter om de diskuterade ämnena.

Den intervjutyp som använts är en så kallad semistrukturerad intervju, vilken tillåter en viss flexibilitet i upplägget av frågor. Intervjuerna har utgått från en på förhand färdigställd intervjuguide där olika ämnen stått som utgångspunkt för frågorna (Ryen, 2011). Parallellt med detta har vissa frågor strukits under intervjuernas gång då de eventuellt besvarats i samband med en tidigare fråga alternativt tappat aktualitet. Vidare har svaren fått utrymme att utvecklas öppet genom följdfrågor som inte funnits med i intervjuguiden från början, utan lagts till beroende på de intervjuades svar. Den semistrukturerade intervjun tillåter således forskaren att utveckla och forma frågorna under intervjuens gång (Kvale et al, 2009).

Vidare har de intervjuer som utförts varit av typen personliga intervjuer, där enbart en person åt gången intervjuats. Detta underlättar möjligheten att hitta en passande tid för såväl intervjuaren som den intervjuade. Den personliga intervjuens kanske tyngsta fördel är att den intervjuade får möjlighet att uttrycka sig fritt utan att låta sig påverkas av andras åsikter och tankar (Denscombe, 2016). Detta förenklar även arbetet med att återkoppla svaren till en specifik person.

Alla intervjuer har genomförts via telefon och anpassats datum- och tidsmässigt utefter de intervjuades scheman. Alla deltagare har innan intervjuerna blivit uppmärksammade

på att deltagande är frivilligt, de har när som helst under intervjuernas gång kunnat avbryta eller hoppa över att svara på en eller flera frågor. I studien nämns de intervjuade med namn vilket alla fem intervjuade godkänt. Vidare har den fullständiga transkriberade intervjun skickats till de intervjuade för deras godkännande.

Eftersom intervjuerna utförts per telefon har det funnits en viss problematik med upptagning av svaren då de inte kunnat spelas in. Istället fördes anteckningar på dator under intervjuernas gång. Denna metod innebär att viss information troligtvis försvunnit ur anteckningarna, däremot har intervjupersonerna tenderat att utveckla sina svar ytterligare i väntan på nästa fråga - då det första svaret krävt tid att skriva ner. I och med detta har de intervjuade alltså tillhandahållit mer information än vad de troligtvis skulle ha gjort annars. De intervjuade har även besvarat vissa följdfrågor innan de ställts. Eftersom minnet är selektivt och stora delar information tenderar att försvinna (Ryen, 2011) har intervjuerna transkriberats direkt efter samtalen för att få en mer komplett och sanningsenlig helhetsbild av intervjuerna. För att motverka ett eventuellt bortfall av information har de transkriberade intervjuerna skickats till de intervjuade för deras godkännande, samt möjligheten att utveckla sina svar.

4.4.1 Intervjuareffekten

Den data som genererats genom intervjuerna är påverkad av såväl intervjupersonernas egna erfarenheter såväl som intervjuarens identitet, det vill säga faktorer som etnicitet, könsuttryck, ålder etc. Det är väl dokumenterat att intervjupersonens svar varierar med intervjuarens identitetsuttryck (Bryman, 2011). Trots att alla intervjuer i studien genomförts via telefon har inte intervjuarens identitet helt gått att undanhålla då namn och ungefärlig ålder avslöjats innan intervjuerna via mail. Under själva samtalen har även dialekt samt språkkunskap avslöjats. För att motverka negativ påverkan på svaren har frågorna varit så öppna som möjligt samtidigt som intervjuaren försökt hålla sig neutral till svaren på ett trevligt och seriöst sätt.

4.4.2 Urval

Urvalet av intervjupersoner bygger på ett icke-sannolikhetsurval då intervjupersonerna valts med utgångspunkt i deras expertis och erfarenheter. Därmed är urvalet subjektivt och handplockat för det specifika ämnet i hopp om att just detta, relativt lilla, urval

tillför mest värdefulla data (Kvale et al, 2009). Samtidigt har fokus legat på att få till ett brett tvärsnitt för att vidga infallsvinklar såväl som perspektiv på de undersökta ämnet. Därmed har olika svar kunnat ställas mot varandra för att belysa underliggande konflikter mellan de intervjuades uppfattningar och kunskap.

Tabellen nedanför redogör för tidpunkt för intervju, vilka som intervjuades samt deras respektive yrke och/eller koppling till kollektivhus och/eller KomBo-projektet.

Namn	Relation till kollektivhus och/eller KomBo	Datum för intervju
Davis, Anna	Kreativ chef på Utopia Arkitekter, arbetar med gestaltningen av KomBo Stadshagen	2017-04-11
Nygren, Jonas	Förbundschef för Hyresgästföreningen, f.d. ordförande i Sundbybergs kommunstyrelse	2017-04-12
Egerö, Ulrika	Boende i kollektivhus samt ordförande i riksföreningen Kollektivhus Nu	2017-04-26
AF Bostäder	Fastighetsägare i Lund	2017-05-02
Söderström, Marie	Projektutvecklare på Järntorget, ansvarig för detaljplanen av KomBo-huset i Stadshagen	2017-05-05
Blomberg, Ingela	Arkitekten och medgrundare till forskningsgruppen BiG	2017-05-05

4.5 Hermeneutik: validitet och reliabilitet

Generaliserbarhet, reliabilitet och validitet är olika mått på studiens kvalitet. Detta innebär att det material som samlas in i syfte att besvara studiens undersökningsområde samlats in på det sätt som anges. Vidare finns olika typer av reliabilitet och validitet: extern och intern (Denscombe, 2016).

Extern reliabilitet syftar till i vilken utsträckning en studie kan upprepas och få samma resultat. Inom kvalitativa studier är exakt återupprepade studier svåra att uppnå. Detta beror på att sociala miljöer inte är statiska och förändras därmed konstant, således kommer upprepade studier per automatik inte ges samma förutsättningar. För att motverka detta bör forskaren trots allt försöka efterlikna den ursprungliga miljön i så stor utsträckning som möjligt, bland annat genom att inta samma sociala position som föregående forskare (Bryman, 2011).

Den externa validiteten syftar istället till studiens resultat samt i vilken utsträckning det kan generaliseras och appliceras på andra sociala miljöer och/eller situationer (Denscombe, 2016). För kvalitativa studier ligger dock problemet i det faktum att studier generellt sett är uppbyggda av fallstudier med ett begränsat urval. Intern

reliabilitet innebär *hur* forskaren tolkar materialet, medan intern validitet istället innebär kopplingen mellan rådata och analys samt slutsats (Bryman, 2011).

För att öka trovärdigheten i studien bör fyra olika delkriterier beaktas: tillförlitlighet (intern validitet), överförbarhet (extern validitet), pålitlighet (reliabilitet) samt objektivitet (Bryman, 2011). Dessa kriterier har implementerats i studien från början och arbetats med på diverse sätt, vilket förklaras närmare under nästa rubrik.

4.6 Metodanalys

Sammanfattningsvis har alltså två separata forskningsstrategier samt datainsamlingsmetoder använts i studien: fallstudie, metodkombination, dokumentanalys samt intervju. Det finns väl dokumenterade för- och nackdelar med både strategierna samt metoderna (Denscombe, 2016). Dessa diskuteras närmare i följande kapitel.

Valet av fallstudie som forskningsstrategi går att ifrågasätta - hur unika respektive generaliserbara är egentligen studiens faktiska resultat och analys sett till de utvalda fallen? Denna aspekt bör lyftas, problematiseras och diskuteras för att inte minst ge studien i sig större tilltro.

Denna studie ämnar inte vara en del av en större studie utan bör snarare ses som ett tillägg till redan befintliga studier. Syftet är, med hjälp av de belysta fallen, att kunna presentera tidigare osynliggjorda relationer och processer som i sin tur kan ligga till grund för vidare utveckling av eventuell forskning. Fokus ligger således på att *förklara vad som händer samt varför det händer inom fallets givna ramar*. Den analytiska generaliseringsgraden blir därmed enbart applicerbar på studiens resultat snarare än urval. Därför är det inte heller relevant att presentera antal observationer eller en viss frekvens av en förekomst (Denscombe, 2016). Precis som denna studie bör ses som ett validerande tillägg till redan befintliga studier behöver även denna studie bekräftas av andra studier. De resultat och analyser som presenteras i uppsatsen är därmed ett tillägg till befintliga analyser och bör inte användas som isolerade teorier (Bryman, 2011). Framtida studier kan på så vis komplettera och vidareutveckla de resultat och analyser som presenteras i denna uppsats. Sammanfattningsvis blir fallstudie som

forskningsstrategi en utgångspunkt för forskning som ämnar utveckla/vidareutveckla tidigare teorier och analyser, därmed går de slutgiltiga resultaten att generalisera. Värdet av just denna studie utgörs på så vis i relation till andra studier.

Att använda metodkombination som kompletterande forskningsstrategi innebär även det vissa medförda komplikationer. Exempelvis blir mängden data som ska analyseras större, olika struktur på data kan innebära att olika typer av analyser krävs, samtidigt måste datan samt resultaten från analyserna ställas mot varandra för att jämföras. Processen leder således till mer arbete för den enskilda forskaren vilket i sin tur innebär att forskaren måste vara kapabel till att hantera alla de metoder som används (Denscombe, 2016).

I denna uppsats har intervju använts som kompletterande metod till dokumentanalys. Fördelar har vägts mot nackdelar - en mer komplex studie med ett brett omfång tillåter forskaren att vidareutveckla analysen genom olika perspektiv och synvinklar. Detta ger studien mer tyngd och leder till ett mer nyanserat resultat (Bryman, 2011). Ovanstående problematik är viktig att observera men kan enkelt motarbetas genom att forskaren strukturerar sitt arbete och är noga med att ge de båda metoderna tillräckligt med tid samt resurser för att resultaten ska kunna vara rättvisa. Däremot är det viktigt att lyfta hur de olika resultaten förs samman - om detta inte görs på ett korrekt sätt är metodkombination i sig inte en bättre forskningsstrategi än studier som enbart använder sig av en isolerad metod (Denscombe, 2016). Därmed har rådata från intervjuerna och dokumenten analyserats separat för att sedan kombineras i studiens slutsatser. Detta innebär en tydlig struktur samt underlättar för framtida forskare att upprepa studien.

Användningen av dokument som datamaterial beror till stor del på deras tillgänglighet. Givetvis innehåller de stora mängder information och data som de facto är essentiella för studien i sig, men en bör inte sticka under stolen med att dokument som datakälla är mycket tacksamt för ett tidsbegränsat och småskaligt forskningsprojekt. Internet och bibliotek utgör därmed stora tillgångar för denna typ av studier där materialet kan tillhandahållas kostnadsfritt samt utan tidsförövande fördröjningar. Vidare krävs i regel inte heller någon form av tillstånd eller överenskommelse (Denscombe, 2016).

Trots att tillgängligheten är en bidragande faktor till varför dokument som datakälla används som primär datakälla i denna studie medföljer självfallet en viss grad av problematik. Exempelvis måste dokumentens autenticitet, representativitet, innebörd samt trovärdighet ifrågasättas och analyseras. Trots att officiella dokument publicerade i dagstidningar och på internet borde vara opartiska är all samhällsvetenskaplig fakta kontextuellt framsprungen. Därmed bör en försäkra sig om att de dokument som används för en viss studie är fullständiga, äkta samt har en tydlig innebörd fri från förutfattade meningar och/eller tolkningar. Vidare bör dokumenten placeras i den kontext de skapades i för att kunna besvara såväl föregående frågor, men även frågor kring själva kontexten. Det vill säga vem skrev dokumentet och varför, när skrevs det, vilka omständigheter fanns och så vidare. Gäller det däremot akademiska artiklar och tidskrifter kan forskaren ta reda på om dokumenten granskats av tredje part, vilket höjer trovärdigheten och tillförlitligheten till det som presenteras i artikeln eller tidskriften (Denscombe, 2016). Därmed har enbart akademiskt granskade artiklar använts i denna studie.

Det finns även viss problematik med intervju som metod, därmed har studien aktivt strävat mot ett så neutralt tillvägagångssätt som möjligt. Exempelvis har de intervjuade i studien framförallt ställts faktabaserade frågor snarare än åsikts- och känslorfrågor. Då intervjupersonerna har nyckelroller inom sina respektive fält är det ett rimligt antagande att de intervjuade talar sanning, dels för att de representerar större organisationer än sig själva men även på grund av att studien inte behandlar något känsligt ämne, vilket minskar risken för falska svar (Denscombe, 2016). I den mån det har varit möjligt har svaren ställts mot fakta erhållen från andra håll, exempelvis dokument, för att verifiera informationen som framkommit i intervjuerna.

Slutligen är det viktigt att påpeka att den kunskap som producerats med hjälp av de valda forskningsstrategierna och forskningsmetoderna inte är en absolut sanning. De resultat och den analys som presenteras i denna uppsats ska istället betraktas som provisorisk kunskap och en produkt av samtiden.

5. Samhällskontexter

För att kunna förstå vilka bakomliggande drivkrafter som bidragit till utvecklingen av kollektivhus måste en sätta objektet, i detta fall kollektivhus, i sin rätta kontext. Därmed följer en kortare förklaring av de politiska, ekonomiska och sociala situationer som på ett eller annat sätt påverkat den svenska bostadsmarknaden samt utvecklingen av kollektivhus. Då nedanstående kapitel är en sammanställning av, vad som i analysen tolkas som, relevant samhällskontext för kollektivhusens utveckling har mycket fakta valts bort baserat på värdet för studiens analys samt slutsats.

5.1 1920 till 1950

5.1.1 Mellankrigstiden

1920-talet och den svenska mellankrigstiden innebar bland annat en stark industriell expansion av diverse storföretag som utvecklades i snabb takt. Parallellt skedde en inflyttning till städerna från landsorterna då de växande industrierna krävde allt mer arbetskraft, samtidigt som jordbruket elektrifierades och mekaniserades (Hirdman et al, 2012). Trots att 20-talet refereras till som "Sveriges andra storhetstid" var klasskillnaderna stora, vilket - genom en socialistisk analys inspirerad av sin samtid - kan läsas i dåtidens arbetsmarknad där flertalet konflikter uppstod mellan arbetsgivare och arbetstagare. Dessa motsättningar gick även igen inom politiken då polariseringen mellan socialdemokrater och liberaler tog sig uttryck i olika intressen. Socialdemokratin fokuserade på en bredare socialisering av det svenska samhället medan liberalerna gick i motsatt riktning, för värnandet om det privata ägandet och den fria företagsamheten (Linder, 1993). Detta innebar att Sverige hade fått sig ett borgerligt och ett socialistiskt block.

Det glada 20-talet övergick till en internationell lågkonjunktur och ekonomisk kris som för Sveriges del innebar hög arbetslöshet, fallande jordbrukspriser och en drabbad industri. Krisen tog sig uttryck i bland annat Ådalshändelserna 1931 där demonstrerande arbetstagare besköts av svensk militär (Hirdman et al, 2012).

5.1.2 Makarna Myrdal och folkhemmet

Under den första halva av 1900-talet var Alva och Gunnar Myrdal verksamma inom den svenska socialdemokratin. Tillsammans gav de ut boken *Kris i befolkningsfrågan* (1934)

som behandlar socialpolitik med fokus på befolkningsfrågan och fördelningen av barns fostran mellan föräldrar och samhället. Reformkraven som innefattade en samhällstillsvänd familjepolitik ansågs vid bokens lansering radikala. Den debatterande boken blev en av 1900-talets mest omtalade politiska skrifter. Makarna kom att ha stor inverkan på utformandet av den svenska välfärdspolitiken under den så kallade folkhemstiden genom sina forskningsinsatser såväl som politiska idéer (Hirdman, 2006).

Folkhemmet etablerades i Sverige som begrepp och modell under mellankrigstiden av den socialdemokratiska politikern Per Albin Hansson. Kortfattat innebar modellen att det svenska samhället skulle vara ett jämställt rum för alla invånare. Till följd av detta genomfördes en rad olika blocköverskridande reformer mellan 1930- och 1950-talet såsom lagen om folkepensionering (1935) samt lagstadgad semester om två veckor (1938). *Kris i befolkningsfrågan* med sin bostadspolitik kom att bli en av programskrifterna för folkhemmet (Hirdman et al, 2012).

5.1.3 Bostadspolitik efter andra världskriget

Efter andra världskriget utvecklades den svenska bostadspolitiken och kom att bli en viktig del av Sveriges välfärdsmodell. De nya modellerna var tänkta att förse alla invånare med hem av hög standard, där såväl hälsa och yta förespråkades för att motverka den rådande trångboddheten samt bostadsbristen. För att verkställa den nya bostadspolitiken lades ansvaret över på kommunerna som fick i uppdrag att implementera särskilda program i syfte att bygga och utveckla bostadsbeståndet. Därmed grundades flertalet icke-vinstdrivande kommunala bostadsföretag med avsikt att skapa fullvärdiga bostäder för alla invånare i landet, oavsett ekonomi eller klasstillhörighet. Detta skedde i syfte att möta den rådande efterfrågan på bostäder såväl som skapa social integration. På grund av detta byggdes även bostäder som skulle tilltala de välbärgade i samhället, vilket innebär att det svenska bostadsbeståndet innehåller stora variationer i såväl storlek som kvalitet (ICHC, 2010).

5.2 1960 till 1990

5.2.1 Bostadspolitik

Bostadsmarknaden i Sverige såg ytterligare ett uppsving under 1950- och 1960-talet till följd av den starkt uppåtgående urbaniseringen, en växande befolkning samt generellt sett högre krav på boendestandarden. Trots att bostadsbyggandet stadigt ökade mötte

det inte dåtidens efterfrågan. Som svar på problematiken implementerade den svenska staten åtgärdsprogrammet *Miljonprogrammet*, vilket innebar att totalt 1 000 000 bostäder skulle byggas under en tioårsperiod, 1965 till 1975. Cirka 60% av det totala bostadsbeståndet som byggdes i flerfamiljshus under tidsperioden byggdes av offentliga bostadsföretag. Sedan 1991 har enbart 10% av det totala bostadsbeståndet i Sverige tillkommit (ICHC, 2010).

Efter att åtgärdsprogrammet genomförts började produktionen av nya bostäder återigen dala. Parallellt med detta ökade dock såväl behoven som kostnaderna för ombyggnad- och renoveringsaktiviteter. År 1985 var första året då kostnaden för just ombyggnation och renovering översteg kostnaden för nybyggnation. Sedan dess har kostnaden för just ombyggnation och renovering stadigt ökat i såväl absoluta siffror som i relation till nybyggnation (ICHC, 2010). Det vill säga - det renoveras och byggs om mer i Sverige än vad det byggs nytt.

5.2.2 Gröna vågen och oljekriser

Under 1970-talet föregick även vad som idag brukar refereras till som *den gröna vågen*. Flera unga svenska stadsbor valde aktivt att flytta ut på landsbygden i syfte att leva ett enkelt liv utan storstadens stress och bekvämligheter. Ofta fanns ett tydligt miljötänk och en vilja att bruka jorden och leva från det egenproducerade i syfte att motverka negativ påverkan på miljön. Det var inte ovanligt att flera familjer gick samman för att bilda ett mindre kollektiv på en gemensam gård (NE, 2017).

Ovanstående kan förklaras med hjälp av 70-talets två stora oljekriser, vilka ledde till en minskad tillgång av olja samt en stor rädsla inför sinande energikällor. Västvärlden utvecklade därmed nya energikällor, såsom kärnkraftverk. Krisernas bakomliggande konflikter och konsekvenser föregicks bland annat av det faktum att oljeanvändandet hade ökat från 37% till 55% de föregående 20 åren. Parallellt med oljans stora genombrott som energikälla övergick Västeuropa från att vara självförsörjande på energi till att importera cirka 60% av all förbrukad energi, där majoriteten bestod av olja (Lindstedt, 2005).

Oljekriserna resulterade i att en lång tids högkonjunktur övergick i lågkonjunktur. Mot bakgrund av detta föds en stark misstro till marknadsekonomin och de framtidsbilder som produceras fokuserar på hållbarhet i form av småskalig produktion bland en mindre

grupp människor (Bjereld, 1989). Oljekrisen ledde, i Sverige, till bland annat ransonering av energikällor såsom bränsle, drivmedel, olja och värme samt regeringssponsrade kampanjer för att minska elkonsumtionen (Lindstedt, 2005).

5.2.3 Ekonomisk kris

Parallellt med oljekriserna rådde ökad arbetslöshet och svag ekonomisk tillväxt i flertalet länder i västvärlden. Den svenska ekonomin kantades till följd av oljekrisen 1973 av nedläggningar och fusioner av olika basindustrier - industrikrisen var ett faktum. Samtidigt devalverades den svenska kronan totalt tre gånger mellan 1976-1977 i syfte att stärka den svenska exportindustrins försvagade konkurrenskraft.

Lågkonjunkturen och industrikrisen varade mellan mitten på 70-talet till början av 80-talet och resulterade bland annat i en rejäl ökning av den svenska statsskulden såväl som friställning av arbetskraft samt hög inflation. Till följd av de oroligheter och konsekvenser som ägde rum under 70-talet betecknas decenniet idag som ett paradigmskifte mellan industrisamhället och tjänstesamhället (Schön, 2007).

I början av 1990-talet drabbades Sverige, likt många andra västeuropeiska länder, av ytterligare en ekonomisk kris. Detta innebar förändrade omständigheter för den svenska välfärden vilket bland annat resulterade i ökade samhällsklyftor. Till följd av lågkonjunkturen blev den svenska modellen ett hett omdebatterat ämne där de traditionella målen, speciellt för den offentliga sektorn, ifrågasattes. Som en del av lösningen valde svenska staten därför att göra ett antal nedskärningar inom sektorn, inte minst gällande bostäder, för att möjliggöra skattesänkningar samtidigt som man ville förbättra det statliga kapitalet. Till följd av detta kom avreglering, marknadsföring och privatisering att känneteckna bostadspolitiken. De nya politiska åtgärderna sammanföll i stor utsträckning med de nya neoliberala trenderna som kom att sprida sig globalt under 1980- och 1990-talet, vilket innebar att den nationella regeringens roll förändrades dramatiskt. Till följd av detta minskade det statliga ekonomiska stödet vilket i sin tur innebar en markant minskning i produktionen av nya byggen. Parallellt med detta skedde även en politisk vändning i Sverige vilket innebar att många av de kommunala hyresrätterna såldes ut till privata bostadsföretag eller hyresgästerna själva. Detta ledde i sin tur till ökade levnadskostnader för flera hushåll under 1990- och in på 2000-talet. Ytterligare konsekvenser var bland annat ökad segregation samt brist på hyresrätter (ICHC, 2010).

5.3 2000 till nutid

5.3.1 Bostadsstatistik och politik

År 2010 uppmättes Sveriges totala bostadsbestånd till 4,5 miljoner enheter. Denna siffra har ökat med cirka 300 000 fram till år 2016, då bostadsbeståndet låg strax under 4,8 miljoner enheter. Befolkningen i landet uppgår nästintill det dubbla, vilket innebär att det bor i snitt två personer per hushåll. Denna siffra stämmer även väl överens med bostadsstatistiken för Stockholms län som har legat på 2,3 personer per hushåll de senaste fem åren (SCB, 2017). I slutet av andra världskriget, år 1945, var siffran för det svenska riket istället omvänd - då bestod istället det genomsnittliga hushållet av 3,2 personer (Hushållen idag, 2017).

Den 1 januari 2011 verkställdes ny lagstiftning vilken medförde nya villkor för de kommunala allmännyttiga bostadsbolagen. Parallellt infördes även nya regler för hyressättningen på hyresrätter. Dessa regler resulterade kortfattat i att de kommunala bostadsföretagen avskaffades sin hyresnormerande roll, vilken istället ersattes av kollektivt förhandlade hyror oberoende av avtalsparter. Dessa framförhandlade hyror ska sedan fungera som normerande vid prövningar av hyrors så kallade skälighet (Regeringskansliet, 2010).

Under 2000-talet har flertalet statliga utredningar utkommit som behandlar just den svenska bostadspolitiken, till dessa hör bland annat *EU, allmännyttan och hyrorna* vilken behandlar allmännyttans villkor samt *Frågor om hyra och bostadsrätt*, båda utgivna år 2008. Året därpå utkom ytterligare en offentlig rapport - *Moderna hyreslagar*. De två sistnämnda rapporterna behandlar del- samt slutbetänkande av hyreslagsutredningen (SOU 2008:38).

Den samtida bostadsdebatten tar oftast avstamp i den rådande bostadskrisen, inte minst den som berör Stockholmsområdet. Diskussionen behandlar olika ämnen i direkt relation till bostadspolitik, såsom allmännyttiga bostadsföretag, bostadsrelaterade subventioner och skatter, bruksvärdessystemet av hyresrätter kontra marknadshyror, kommunal förvaltning och regleringar för byggnation (Andersson, 2014).

Genom flertalet politiskt drivna ombildningsprocesser och beslut - såsom avskaffandet av fastighetsskatten parallellt med bibehållna ränteavdrag och nyinförda

amorteringskrav - i kombination med att det byggs för få enheter, är den svenska bostadskrisen ett faktum (Andersson, 2014). Stockholmsregionen har under längre tid gått mot en avveckling av den kommunala hyresrätten samtidigt som staden i sig vuxit sig allt större för varje år som gått (Fastighetsägarna, 2013). Idag har antalet bostadsrätter gått om hyresrättsbeståndet i Stockholms kommun, år 2015 var andelen hyresrätter 45 medan motsvarande andel bostadsrätter uppmättes till 55 (SCB, 2015).

5.3.2 Förtätning, hållbarhet och delningsekonomi

Trots bostadsbrist växer Sveriges städer och befolkning, vilket innebär att samma yta ska delas lika mellan ett allt större antal personer. I och med detta har slagord som *NIMBY* (Not In My Backyard) etablerats i den urbana debatten där förtätning idag förespråkas som en kombinerad lösning på den överhängande miljöproblematiken och bristen på plats (Sverige 2025, 2017). Eftersom förtätning sker på bekostnad av andra ytor ställer sig många kritiskt till detta. Dock har ekonomisk, ekologisk och social hållbarhet blivit ett ständigt närvarande begrepp i nästintill alla samhällsdebatter och implementeras för att visa på lösningsorienterade insatser. Fokus ligger på lösningar som ska kunna tillgodose en växande efterfrågan på ett urbant liv utan att göra avkall på naturresurser och ekosystem.

Parallellt med utvecklingen av ny teknik och den allt mer utbredd miljömedvetenhet har olika nytänkande och kollektiva lösningar skapats. I början av 2000-talet kom den så kallade *delningsekonomin* att utvecklas, vilket är ett samlingsnamn på kollektivt distribuerade varor och tjänster i syfte att öka deras kapacitetsutnyttjandet samt minska miljöpåverkan. Idag finns många etablerade initiativ där delningsekonomin står i fokus för att underlätta människors vardag (SOU 2017:26). Exempelvis finns det ett flertal streamingtjänster som erbjuder ett varierat utbud av TV-serier och filmer mot en månatlig kostnad, oftast kan ett konto delas av flera personer vilket innebär att en familj eller grupp vänner kan gå ihop och få tillgång till ett större utbud för en mindre kostnad än tidigare. Även bilpooler, Airbnb och couchsurfing är exempel på verksamheter inom delningsekonomin.

Delningsekonomin växer sig allt större och tar sig in på nya arenor med hjälp av nya innovationer (SOU 2017:26). Kollektiva lösningar på flera samtida problem återspeglas således i denna typ av ekonomi. Det finns ingen tydlig koppling mellan

delningsekonomi och exempelvis bostadsbrist. Däremot har kollektivt organiserade lösningar, såsom Airbnb och couchsurfing, tagit avstamp i urbaniseringen för att lansera sina plattformar. Kanske kan delningsekonomi därmed även kopplas samman med *varför* det lanseras ett nytänkande kollektivhusprojekt i Stockholm under 2010-talet.

6. Kollektivhusets framväxt i Sverige

Den historiska föregångaren till dagens kollektivhus var de så kallade familjehotellen, som likt kollektivhuset bestod av privata bostäder och allmänna ytor. Däremot var de allmänna ytorna i familjehotellen ett slags substitut för tjänstefolk åt de borgerliga familjerna och bestod bland annat av bemannade restauranger och daghem (Sangregorio, 2000). Dessa boenden kallas även för centralkökshus då de privata bostäderna saknade egna kök och fick således mat genom ett större centralkök i byggnaden. Oftast skickades maten upp till de boende med hjälp av inbyggda mathissar som rymde en bricka med mat. Det var även vanligt med internt kopplade telefoner så de boende kunde ringa ner till köket för att beställa mat. På det här sättet hade den växande medelklassen råd med privat service i bostaden, något som Alva Myrdal kom att kalla för ett kollektiviserande av hembiträdet (Grip et al, 2014).

Dagens innebörd av begreppet *kollektivhus* har sina rötter i funktionalismen vars fokus bland annat låg på differentieringen av bostadens respektive stadens olika funktioner. Tanken var att skapa ett rationellt och demokratiskt samhälle där människor utnyttjade gemensamma utrymmen i form av parker och fritidslokaler. Därmed fanns det en generell uppfattning inom samhällsplanering att ytan på den privata bostaden kunde minskas (Grip et al, 2014). En av dåtidens svenska förgrundsfigurer inom funktionalismen var arkitekten Sven Markelius som tillsammans med Alva och Gunnar Myrdal planerade samt ritade Sveriges första kollektivhus (Hirdman, 2006). Byggnaden stod färdig år 1935 belägen på John Ericssonsgatan 6 på Kungsholmen i Stockholm. Här fanns plats för totalt 54 mindre lägenheter med mathissar direkt upp till hemmen från restaurangen i bottenvåningen, tvättnekast med tvätter i källaren, en liten butik samt ett daghem som följde Alva Myrdals pedagogiska principer. Eftersom lägenheterna var relativt små attraherade huset dessvärre inga barnfamiljer, istället inackorderade det flera av dåtidens radikala intellektuella och huset blev därmed ett centrum för dåtidens debatt och diskussion kring sociala frågor (Grip et al, 2014).

Mellan 1935 till 1950 byggdes ett antal kollektivhus i Sverige, dock inte i den utsträckning som många av funktionalisterna hade väntat sig av dåtidens socialistiska regering. De hus som faktiskt byggdes anlades och bekostades av privata byggföretag,

såsom bygmästaren Olle Engkvist som kom att bygga totalt sex kollektivhus runt om i Stockholm under en 20-årsperiod (Grip et al, 2014).

År 1948 tillsattes den statliga kommittéen Bostadskollektiva kommittéen vars främsta uppgift var att se över samt sammanfatta vilken typ av service som borde finnas tillgänglig i välordnade bostadsområden. Totalt släppte de fyra offentliga utredningar som var och en behandlade följande ämnen: hemhjälp, kollektivhus, tvätt och samlingslokaler. 1954 släpptes den andra i rad av kommittéens offentliga utredningar, *Bostadskollektiva kommittéens betänkande 2. - Kollektivhus*, i vilken de förespråkade att fler kollektivhus borde byggas med hjälp av statligt stöd (Bostadskollektiva kommittén, 1954). Dock försvagades denna tanke snabbt av 50-talets hemmafruideal, vilket resulterade i att kommittén ändrade uppfattning. Istället menade de att kollektivhus inte längre var ett samhällsintresse då de enbart ansågs tilltala en begränsad samhällselit, därmed menade kommittén att bostadsformen inte borde få några statliga stöd (Grip et al, 2014).

Engkvists sista och största projekt kom att bli Hässelby Familjehotell som stod klart år 1955. Byggnadskomplexet innehöll vid sitt färdigställande 328 lägenheter som kom att husera cirka 1000 personer, restaurangkök med tillhörande matsalar, diverse lokaler till fest och hobby, bemannad reception, kvällsöppen butik samt daghem, tvätter, bastu och kapell. Här äts således alla måltider gemensamt i matsalarna. Vid Engkvists död år 1969 övertogs byggföretaget av en grupp personer som inte var intresserade av att driva kollektivhus. På grund av strukturen på de boendes kontrakt, där de skrivit under för matservice, kunde de nya hyresvärdarna inte avveckla de gemensamma måltiderna förrän fler än hälften hade kontrakt där matservice inte ingick. Däremot valde man att avveckla annan service. År 1976 blev således det år då restaurangköket stängdes ner trots protester från de boende (Blomberg, 1986). De som var mest aktiva i familjehotellet lyckades få tillgång till restaurangen trots att den stängts ned, detta ledde till att de i början anordnade catering till huset, vilket i längden blev för dyrt och oberäkneligt. De valde istället att organisera sig och laga gemensamma måltider vilket pågick fram till 1979 då de boende under ett polisuppbud blev utkastade och förvisade till mindre kökslokaler, där den gemensamma måltiden förbereds även idag (Grip et al, 2014). Fallet Hässelby Familjehotell återspeglar klart och tydligt, inte bara i namnet

utan även i husets uppbyggnad, att dess främsta syfte var att erbjuda service åt familjer. Trots detta skapades en stark gemenskap och en vilja att bevara husets funktioner, om än som en nödlösning.

Tankar kring kollektivboende som en plats för gemenskap och samarbete började spridas genom Europa i slutet av 1968, främst i universitetsstäder, som en slags storfamiljer (Grip et al, 2014). Dessa grundtankar återspeglas bland annat i BiG-gruppens arbete som beskrivs längre fram i studien. De boendekollektiv som bildades och etablerades i slutet av 60-talet var en del av den alternativa rörelsen och en följdreaktion på de förändringar som skedde i samhället i stort. Det var ett ifrågasättande av den borgerliga kärnfamiljen genom, vad som i media beskrevs som, lösaktighet och brist på moral (Grip et al, 2014).

Kollektivhuset som bostadsform fick ett förnyat intresse och nytt uppsving i flertalet länder under 80-talet samt tidigt 90-tal, även i Sverige. Under den perioden byggdes uppemot 50 kollektivhus runt om i Sverige inspirerade av BiG-gruppens kollektivhusmodeller (Grip et al, 2014). I praktiken innebar detta att de verksamheter som tidigare krävt anställd personal för hushållsarbete ersattes av en så kallad arbetsgemenskap där de boende i kollektivhusen gemensamt utförde dessa sysslor istället. Även byggnadernas kapacitet minskade och de kollektivhus som byggdes under 80-talet bestod av cirka 20 till 50 hushåll (Sangregorio, 2000). Under större delen av 90-talet var intresset för kollektivhus väldigt svagt. Efter millennieskiftet, fram till 2014, byggdes totalt nio kollektivhus i Sverige, samtidigt som sex stycken fortfarande var i planeringsskedet. I takt med att det allmännyttiga bostadsbeståndet kraftigt beskurits har även många kollektivhus ombildats till bostadsrättsföreningar. Detta har till viss mån försvårat för kollektivhusföreningarna att hitta boende intresserade av att bo i just kollektivhus. Därmed har ett antal kollektivhus valt att avveckla obligatoriskt deltagande i de gemensamma aktiviteterna (Grip et al, 2014).

År 2014 kartlade föreningen Kollektivhus NU antalet traditionella kollektivhus, det vill säga kollektivhus med privata bostäder samt gemensamma ytor för gemensam verksamhet, i Sverige. Totalt identifierades 43 fungerande kollektivhus samt 17 stycken avvecklade kollektivhus. Det totala antalet lägenheter i kollektivhus uppskattas ligga

runt 2000 vid 2014 års räkning, detta innebär att denna typ av boende utgör cirka en halv promille av Sveriges totala bostadsbestånd (Grip et al, 2014).

7. BiG - Bo i Gemenskap

För att enklare kunna förstå de bakomliggande tankarna och motiven till kollektivhusets utveckling under 70- och 80-talet följer en sammanfattning över BiG-gruppens historia och arbete. Även en kortare sammanställning av deras statligt finansierade forskningsrapport *Arbete, Service och Gemenskap i boendet* (1980) finns inkluderad för att tydligare trycka på BiG-gruppens politiska roll och påverkan inom svensk bostadspolitik.

Bo i Gemenskap är en forskargrupp bestående av totalt tio kvinnor med bakgrund inom såväl arkitektur som journalistik. Gruppen träffades första gången 1976 till följd av ett gemensamt intresse för boendefrågan. Tankar kring hur boendet borde utformas, med privata tillhållen och gemensamma ytor, har legat till grund för gruppens arbete, vilket inkluderat studiebesök runt om i världen samt diverse forskningsrapporter (Blomberg, 2017). De menar att samarbete och gemenskap i vardagen ger bättre förutsättningar för såväl resurshushållning, arbetsinsats, barnuppfostran som fritid. En av grundtankarna har varit att slå ihop vissa av de arbetsprocesser som normalt sett finns i bostadens närområde till en boendegemenskap, såsom förberedelse och tillagning av mat samt underhåll av gemensamma ytor och utrustning. Vidare menar gruppen att detta koncept rimligtvis borde kunna utvecklas och omfatta mindre uppgifter som övertagits av samhället, exempelvis barnomsorg och småskalig produktion av frukt och grönt (Sangregorio, 2000). Grundpelaren i forskningsgruppen har således varit arbetet - såväl det avlönade samt oavlönade.

7.1 Arbete, service och gemenskap i boendet

Följande kapitel är en sammanfattning av arbetsgruppen BiGs forskningsrapport *Arbete, service och gemenskap i boendet* (1980), skriven för Statens råd för byggnadsforskning. Om inget annat anges är det således forskningsrapporten som refereras till. De kortare artiklar som presenteras i rapporten är tänkta att användas som underlag för Byggnadsforskningsrådets verksamhetsplan mellan 1981 till 1984.

Utifrån artiklarna är målet att lyfta det privata boendet i förhållande till just arbete, service och gemenskap samt presentera olika framtidsbilder gällande utformningen av boendet i sig. Därmed är tanken att det ska bli tydligare att se vilka delar som bör prioriteras och hanteras för att uppnå de visioner som presenteras.

I sammanfattningen av rapporten beskrivs bland annat flertalet framtidsvisioner gällande olika boendeformer som presenterades under framförallt 70-talet. Parallellt med dessa har grupper av människor på eget initiativ gemensamt försökt finna nya lösningar på samlevnads- och boendemönster, framförallt i andra Europeiska länder såsom Danmark, England och Holland.

Gemensamt för ovanstående är att båda delarna riktar fokus mot det mänskliga arbetet såväl som våra resurser. Begreppet "arbete" fylls här med nya uttryck och meningar såsom egenarbete, hushållsarbete och reproduktion. Detta leder till att gränsen mellan det traditionellt avlönade arbetet samt det traditionellt icke-avlönade arbetet lyfts fram och ifrågasätts.

Det är framförallt på dessa premisser som framtidens boendeformer sedan diskuteras. Visionerna trycker främst på gemenskap i form av det sociala nätverket, som både fungerar som en förutsättning för förändringarna av boendet såväl som ett resultat. Tankebanorna återspeglar idéer om gemensamt arbete istället för service, samtidigt påpekar gruppen att det kan komma att bli nödvändigt att göra den typen av förändring då "bristen på energi" på 70-talet blev allt mer påtaglig och därmed förväntades bland annat långa resvägar och transporter bli alltför kostsamma. Vidare diskuteras även teknikens utveckling och vilka konsekvenser denna kommer ha - såväl positiva som negativa. Forskningsgruppen menar på att utvecklingen av tekniken kan leda till såväl en decentralisering av visst arbete, vilket i sin tur kommer resultera i arbetslöshet. Samtidigt finns en förhoppning om att ny teknik kommer underlätta vardagsarbete i hemmet.

Osäkerheten om framtiden innebär en ovetskap gällande vilken typ av boende som kommer behövas/efterfrågas samt hur det bör utformas. Mot bakgrund av de framtidsbilder som presenterades under 70-talet har således Byggforskningsrådet diskuterat framtidens boende och olika scenarion.

8. Koncepthuset KomBo

Koncepthuset KomBo, kompis- och kollektivboende, är framtaget av Utopia Arkitekter. År 2014 kontaktade arkitekturbyrån Järntorget, ett svenskt fastighetsföretag, för att utveckla konceptet från idé till praktisk handling (Söderström, 2017). På Utopias hemsida beskrivs koncepthuset som ett nytänkande kollektivboende och ett medel i kampen mot Stockholms bostadsbrist. Den 17 juni år 2014 presenterades det första förslaget till ett fysiskt KomBo-hus på Ursviksvägen i Sundbyberg kommun (Utopia, 2017). Detta kom senare att nekas av kommunen då de inte ansåg platsen lämplig. I dagsläget finns därmed bara ett KomBo-hus i planeringsstadiet, vilket har förväntad byggstart år 2025 i Stadshagen i Stockholm (Söderström, 2017).

Boendekonceptet KomBo är inga typhus, utan ett koncept där varje enskilt projekt gestaltas individuellt, utvändigt såväl som invändigt, och anpassas efter den tilldelade ytan. Därmed är tanken att alla KomBo-hus kommer se olika ut trots att de bygger på samma grundtankar (Utopia, 2017).

Kärnkonceptet innebär i första hand att skapa ett attraktivt kollektivboende med kostnadseffektiva hyreslägenheter, vilket möjliggör en viss standard som annars inte skulle vara möjlig. Eftersom den största kostnaden vid byggnation av bostäder är kök och badrum kan alltså den totala kostnaden för KomBo-husen sänkas. Detta då man istället för att bygga enskilda köks- och badrumsenheter bygger dessa gemensamt, i syfte att tillgodose alla boende i de lägenheterna (Davis, 2017). De privata utrymmena är planerade att bestå av enskilda ljudisolerade sovrum medan övriga ytor delas gemensamt, såsom badrum, vardagsrum och kök. Däremot kommer de boende få tillgång till privata förråd samt privat matförvaring i de gemensamma köken (Utopia, 2017).

Utopia Arkitekter menar att alla involverade i produktionen av nya bostäder såsom arkitekter, byggherrar, fastighetsförvaltare och kommuner, gemensamt står inför stora utmaningar när det gäller att möta det växande bostadsbehovet. Istället för att göra avkall på kvaliteten genom pressade priser för bostadsproduktionen, mindre lägenheter

och sänkt standard menar arkitektbyrån att det krävs okonventionella idéer och tankesätt för att kreativt kunna lösa de problem som branschen står inför. KomBo påstås således vara en lösning på dessa problem - ett billigt boende i hög standard där arkitekter och byggherrar arbetat aktivt mot att behålla kvaliteten och samtidigt förhålla sig till gällande byggregler och normer (Utopia, 2017).

Arkitektbyrån menar även att KomBo, utöver att möta en växande efterfrågan på kollektivboende, består av bostäder för alla - visionerna innefattar hyresgäster i alla åldrar med olika bakgrund. Tanken är att såväl unga som äldre, ensamstående föräldrar, vänner, veckopendlare eller kanske ett musikband kommer bo i de färdiga husen (Utopia, 2017). Anna Davis (2017) påpekar däremot att KomBo från början är sprungen ur en tanke om att skapa attraktiva och billiga bostäder för unga som står utanför bostadsmarknaden på grund av långa kötider i kombination med brist på kapital att köpa bostadsrätt för (Davis, 2017).

Hur bostadskön till KomBo-husen kommer se ut är ännu inte fastställt. Både Davis och Söderström (2017) påpekar att det finns en del praktiska detaljer kvar att lösa kring själva upplåtelseformen (Davis, 2017; Söderström, 2017). Söderström (2017) menar dock att Järntorget's lägenheter i Stockholm generellt sett förmedlas via Stockholms bostadsförmedling. Hon är emellertid medveten om att det kan uppstå viss problematik kring eventuella bostadsbyten - hur byter man exempelvis ett litet rum som är en del i en större lägenhet mot en annan lägenhet? Söderström (2017) menar att hon inte tror att någon skulle vilja "ge upp" sin kötid i bostadskön för ett hyreskontrakt i ett KomBo-hus, därmed ser hon andra former av lösningar, såsom tidsbegränsade hyreskontrakt på fyra år och en behållen köplats (Söderström, 2017). Arkitektbyrån utreder därmed möjligheten för hyresgäster att skriva kontrakt enbart för det privata utrymmena, istället för att en av de boende ska stå skriven på ett gemensamt kontrakt för hela lägenheten (Utopia, 2017).

Utöver den gemenskap som KomBo erbjuder trycker Utopia Arkitekter samt Järntorget även på de ekonomiska fördelarna (Davis, 2017; Söderström, 2017). Exempelvis kommer boende i lägenheterna kunna dela på kostnader för bland

annat bredband, el, hemförsäkring, tidningsprenumerationer och TV då det troligtvis bara kommer behövas ett kontrakt för de olika tjänsterna per lägenhet. Vidare kommer hyran för boendet vara lägre än de genomsnittliga hyrorna för privata bostäder i samma storleksklass. Totalt menar Utopia Arkitekter att hyresgäster i KomBo-husen kommer få en uppskattad kostnadsänkning på cirka 1500 kronor i månaden (Utopia, 2017).

Övriga fördelar med KomBo-konceptet är bland annat att lägenheterna som byggs planeras på så sätt att alla sovrum är förlagda mot den minst bullerutsatta sidan. Detta är inte enbart en fördel i sig, utan innebär även att KomBo-hus är en effektiv lösning för bostadsbyggande vid områden där högt buller förekommer och traditionella lägenheter inte skulle vara möjliga att bygga. Därmed utnyttjas såväl geografiskt attraktiva men svårhanterade lägen samtidigt som KomBo-husen bidrar med fler bostäder per kvadratmeter gentemot ett traditionellt bostadshus (Utopia, 2017).

9. Analys

9.1 Kollektivhusets historia

Introduktionen av kollektivhus i Sverige sker under 1930-talet i samband med uppförandet av det första kollektivhuset, vilket byggs i Stockholm. Detta kom att bli startskottet på den första, om än lilla, våg av uppförande av kollektivhus, vilken varade i cirka 20 år (Grip et al, 2014). Dåtidens samhällskontext präglades bland annat av ekonomisk kris, ökad urbanisering och en socialdemokratisk regering. I en tid då städerna växte och kampen mot klasskillnaderna tog sig uttryck i den svenska politiken blir planeringen av kollektivhus ett led i lösningen på de rådande samhällsproblemen. Trots att de första kollektivhusen främst var till för de borgerliga familjerna och deras "behov" av hembiträde representerar de ändå tanken om kollektivhus som en avlastande enhet för hemarbetet.

Tvärtemot kan de politiska grundtankarna som låg bakom BiG-gruppens intresse och utvecklande av kollektivhus under 70- och 80-talet istället läsas som en kritik av den borgerliga kärnfamiljen. Fokus låg bland annat på jämlikhet mellan könen samt avlastning av kvinnors oavlönade arbete i hemmet. Därmed skedde en förskjutning i själva planeringssyftet av kollektivhus.

De första svenska kollektivhusen skiljer sig i sin målsättning mot de mer traditionella kollektivhus som förespråkas av BiG-gruppen. Huset på John Ericssonsgatan 6 anlades i syfte att underlätta det privata hushållsarbetet som ett verktyg för en mer rationell livsstil där dåtidens kvinna skulle avlastas från det oavlönade arbetet för att kunna bidra till en mer produktiv insats i arbetslivet (Grip et al, 2014). Här eftersträvades således en slags arbetsdelning där var och en skulle tillägna sig åt det hen var bra på. Det fanns därmed inga tankar om gemenskap och samarbete i planeringen av kollektivhus, som kom att bli huvudmål för BiG-gruppens framtida visioner.

Under 1930-talet blir kollektivhusen en produkt av den gifta kvinnans uttåg i den moderna världen. Sedan dess har samhället blivit allt mer individualistiskt, där människor generellt sett tenderar att skaffa barn och bilda familj i högre ålder (Persson, 2013). Mot bakgrund av denna utveckling borde således även KomBo kunna ses som ett svar på den så kallade moderna kvinnans behov. Rent familjemässigt har den privata

bostaden historiskt sett varit kvinnans domän (Vallentova, 2016). En utveckling av bostaden och dess funktion blir därmed viktig för kvinnans roll i familjen, men även samhället. På så sätt kan den svenska kvinnans utveckling även spåras i utvecklingen av kollektivhus.

En kraftig minskning av tjänstefolk i samband med minskat hemarbete utfört av kvinnor, då dessa istället hade möjlighet till utbildning och yrkesliv, ledde till kollektivhus för minskat hemarbete och ökad jämställdhet. Motiven bakom samt resultaten av de första kollektivhusen i Sverige skiftade under slutet av 70-talet och början av 80-talet.

Orsakerna till den andra vågen av uppsving för planering samt byggnation av kollektivhus berodde istället på en allt starkare urbanisering där fler människor valde att lämna sina barndomshem för storstaden. Detta resulterade i flertalet hushållsplittringar med ett ökat antal enpersonshushåll som konsekvens (Nilsson, 2011). I och med den ökade rörligheten till följd av att människor valde att flytta till städer uppkom möjligtvis en viss rotlöshet. Som svar på en längtan efter gemenskap planerades det därmed för fler kollektivhus som i viss mån resulterade i en social kontroll samt ett mer hållbart levnadssätt.

Som ett resultat av 70-talets oljekriser uppstod gröna vågen. Ofta valde de människor som flyttade ut från staden att bosätta sig i kollektiv där arbetsgemenskapen var ett naturligt inslag i vardagens struktur (NE, 2017). Att dessa grundtankar påverkat BiG-gruppen går bland annat att läsa i deras forskningsrapport *Arbete, Service och Gemenskap* från 1980. I rapporten trycker gruppen flera gånger på det faktum att energikällorna håller på att sin (Arbetsgruppen Bo i Gemenskap, 1980). De menar att närodlat och säsongsbaserad mat odlad i kollektivhusen är en kreativ lösning på såväl arbetsgemenskap som miljöproblem. Genom ett gemensamt intresse för miljön skapas därmed även en grund för arbetsgemenskap och service.

Den revolutionära andan i västvärlden övergick i slutet av på 60-talet (Lees et al, 2010) till 70-talets två oljekriser, tillsammans verkar de ha haft stor påverkan på planeringen av kollektivhus. Exempelvis skriver BiG-gruppen att de, med tanke på de sinande energikällorna, måste hitta nya energieffektiva lösningar även för bostäder. Vidare finns tydliga tankar om hur kvinnans oavlönade arbete i hemmet måste förändras i syfte att skapa balans och jämlikhet mellan könen (Sangregorio, 2000). Därmed ter sig

kollektivhus som boendeform som en lösning på båda problemen - dels sparas energi genom mindre ytor samt kortare resvägar till lokaler som normalt sett placerats utanför hemmet, dels fördelas arbetsbördan i hemmet lika mellan alla boende. Gruppens forskning och initiativ ledde därmed till ett nytt intresse för kollektivhuset, därför kan denna tidsperiod ses som en andra våg inom planeringen av kollektivhus.

Det mediala svartmålandet av kollektivhus under 70-talet, då de boende i husen pekades ut som lösaktiga med bristande moral (Grip et al, 2014), kan ses i ljuset av kollektivhusens ursprung ur politisk kamp och som en kritik av samhället. Att främmande och nya inslag i samhället förkastas på grund av ovetskap är ingen ny företeelse (ICHC, 2010). Det blir därmed ganska självklart att även 70-talens grundtankar kring kollektivt boende målas upp som någonting negativt och skadligt.

Idag, då delningsekonomi är ett väletablerat fenomen med flera vardagliga verksamheter under samma paraply, är det inte konstigt att konceptet kollektivhus implementeras även i andra branscher. Likt de traditionella kollektivhus som förespråkas av BiG-gruppen där hållbar utveckling, miljömedvetenhet samt tillit och samarbete står i fokus återfinns även dessa tankesätt i kärnan av delningsekonomi. Samtidigt symboliserar denna typ av ekonomi hur innovationsrikhet och en miljömedvetenhet kan kombineras för att resultera i billigare, och i många fall även bättre, produkter (SOU 2017:26). På liknande sätt kan projektet KomBo beskrivas som en innovativ lösning på den rådande bostadsbristen samt gällande regler och restriktioner kring nybyggnation, samtidigt som resultatet innebär sänkta månadskostnader för de boende. Således är KomBo, precis som föregående kollektivhus, ett resultat av sin tid och vilar likt BiG-husen på en grundtanke om miljömedvetenhet och gemenskap. Därmed kan KomBo ses som en tredje våg planering för kollektivhus.

Storleken på de svenska hushållen har minskat i takt med en ökad befolkning. Därmed finns även andra behov och krav på den privata bostaden än vad som planerades för samt byggdes tidigare. Hemmet som social mötesplats är i sig inte lika självklar och naturlig som förr och har till viss del ersatts av andra arenor för mänskliga möten - såsom diverse event, gågator, kaféer och parker (Grip et al, 2014). Dessa samhällsstrukturella förändringar borde rimligtvis implementeras i produktionen av nya bostäder genom kritiskt tänkande. Mot bakgrund av detta framstår de kollektiva

boendeformerna som allt mer attraktiva. Utmaningen kanske därmed ligger i att motstå frestelsen att kopiera gamla modeller och strukturer anpassade för dåtidens samhällskontext, och istället se till samtida värderingar och preferenser för att kunna implementera dessa i planering samt byggnation av nya bostäder.

9.2 Analys av intervjuer och projektet KomBo

Följande analys är uppbyggd kring de svar som framgått i studiens intervjuer, totalt fem muntliga samt en kortare, skriftlig intervju. Informationen i kapitlet är därmed direkt tagen från intervjupersonerna, om inga andra källor anges är referensen således alltid den intervjuperson som omnämns. Vidare genomfördes alla intervjuer under april och maj månad år 2017.

Av de fem personer som intervjuats har tre stycken varit involverade i KomBo som medskapare och viktiga byggklossar i själva utvecklingsfasen: Anna Davis, Jonas Nygren och Marie Söderström. Dessa personer har på olika sätt verkat för att realisera olika KomBo-hus runt om i Stockholm. Däremot är de snabba med att klargöra att de själva inte är intresserade av att bo i ett av de framtida husen. Alla tre förklarar att de har partner och barn med den underliggande förståelsen att detta skulle vara varför de inte vill och/eller kan bo i ett KomBo-hus. I relation till Alva Myrdals visioner för det kollektiva boendet, där fokus låg på boendet som ett hjälpmedel för familjen (främst kvinnorna), verkar familjen som koncept inte ens få plats i KomBo. I alla fall inte om en ska lyssna på de argument Davis, Nygren och Söderström anger till varför dem inte kan tänka sig bo i ett KomBo-hus. Detta tydliggör och förstärker en förskjutning i samhällskontexten, samtidigt som det kan ses som en förlängning eller utveckling av de tankar som låg till grunden för utvecklingen av kollektivhus under 1900-talet (Hirdman et al, 2012).

Ulrika Egerö och Ingela Blomberg som båda aktivt drivit frågan kring kollektivhus i Sverige är dock sedan lång tid tillbaka delaktiga i, samt bor i, två separata kollektivhus. Till skillnad från Egerö och Blomberg är Davis, Nygren och Söderström alltså inte intresserade av att bo kollektivt - ändå har dessa människor varit delaktiga i drivandet av KomBo-projektet. Söderström påpekar dock att det är ointressant vad hon personligen tycker, hennes arbete är enbart att färdigställa en bra detaljplan. Tidigare har frågan

kring kollektivhus främst drivits av individer som själva haft ett intresse av att bo kollektivt, något som även bekräftas av Ingela Blomberg. Därmed blir det tydligt att KomBo i sig är mer än bara ett slags kollektivhus - det är snarare en lösning på samtida problem inom bostadsbranschen.

Anna Davis menar, i överensstämmelse med vad som står på Utopias hemsida gällande projektet, att KomBo-husen är till för alla, oavsett ålder, könsidentitet, etnicitet etc. Jonas Nygren och Marie Söderström verkar däremot snarare se KomBo-husen som ett boende tillägnat vissa faser i en människas liv. Söderström menar att tanken med husen främst är att erbjuda unga personer boende, medan Jonas Nygren tror att såväl ensamma äldre som frånskilda föräldrar kommer söka sig till husen - som ett led i väntan på något annat. Denna tanke skiljer sig markant från BiG-gruppens idéer om kollektivhuset, där visionen snarare var att skapa hem som tilltalade samt var tillgängliga för människor i alla åldrar och faser i livet (Grip et al, 2014).

Trots att Utopia Arkitekter hävdar att projektet är tillgängligt för alla misslyckas de med att förmedla detta på hemsidan. Här finns ett antal visionsbilder som visar hur husen i Sundbyberg var tänkta att se ut, rent utseendemässigt som kontextmässigt. (Se bilaga 13.2) På bilderna visualiseras vita, unga och glada människor som tillsammans deltar i en större gemenskap. Avsaknaden av barn, äldre, rasifierade och funktionsvarierade är total. Enligt Jonas Nygren beror detta på att bygg- och bostadsbranschen i sig är väldigt konservativ med en övervägande majoritet av vit medelklass vilket resulterar i en spegling av produkterna. Nygren påpekar även att de bildbanker som oftast används för visionsbilder sällan erbjuder någon vidare mångfald, vilket också kan vara en bakomliggande orsak. När Anna Davis ställs samma fråga reagerar hon först med förvåning och påpekar att detta är något hon inte reflekterat över. Hon förklarar även att de visionsbilder som finns för KomBo-husen i Sundbyberg gjordes då konceptet fortfarande var tänkt för unga människor snarare än ett boende för alla typer av människor. Idag, menar hon, har Utopia nyare visionsbilder över andra projekt där bland annat en mamma iklädd burka är inkluderad i visionsbilderna. Trots att Utopia Arkitekter har implementerat olika typer av människor i sina nuvarande visionsbilder så kvarstår fortfarande det faktum att just visionsbilderna för KomBo *inte* karaktäriseras av någon mångfald.

Både Ulrika Egerö och Ingela Blomberg är överens om att KomBo inte är ett kollektivhus i traditionell bemärkelse utan snarare ett slags kollektivboende. Jonas Nygren talar däremot om projektet som just ett kollektivhus och likställer det vid ett flertal tillfällen med redan befintliga kollektivhus. Egerö och Blomberg argumenterar för att strukturen på KomBo inte efterliknar strukturen på de traditionella kollektivhusen, då de privata bostäderna är betydligt mindre samt saknar både privat kök och badrum. Nyström påpekar att KomBo är ett spännande projekt med en så kallad modern "twist" av det traditionella kollektivhuset, ett nytt koncept som är anpassat efter Stockholms bostadsbrist. Det är dock noterbart att Nyström intervjuades i egenskap av kommunpolitiker, snarare än sin expertis på kollektivhus. Detta gör förvisso inte hans åsikt mindre värd. Till skillnad från Egerö och Blomberg, som båda aktivt arbetar för fler kollektivhus i Sverige, besitter han däremot betydligt mindre kunskap om just kollektivhus.

Ingela Blomberg uppmärksammar samt oroar sig för det faktum att de privata utrymmena i KomBo-husen enbart uppgår till nio kvadratmeter per person. Utopia menar dock att bostäderna kan jämföras med en "normalstor" etta, då den totala bostadsytan uppgår till 23 kvadratmeter per person, inkluderat de gemensamma utrymmena (Utopia, 2017). Frågan är dock om det verkligen går att likställa delade kvadratmeter med privata. I de traditionella kollektivhusen är förvisso den privata ytan mindre till förmån för den gemensamma, däremot ingår alltid kök och badrum till skillnad från KomBo-husen. Därmed kan strukturen på KomBo-husen snarare likställas med en liten studentkorridor än ett kollektivhus. Anna Davis tycker dock att jämförelsen låter dystert och påpekar att KomBo består av större lägenheter, inte korridorer.

"Man hyr sitt eget rum samtidigt som man hyr yta i det gemensamma utrymmet. Det är det man ställs till svars för i kontraktet. I en studentkorridor har man kanske ett städbolag som kommer och städar, där kan det se förjåkligt ut en dag liksom, innan någon kommer och städar. [...] Det är en ansvarsfråga, med ansvar kommer trivsel och respekt - man måste känna varandra för att kunna bo på det här sättet. Man är delaktig i vem som flyttar ut och vem som flyttar in. Man kan inte bara göra det från en dag till nästa."

(Anna Davis, 2017-04-11)

Genom en kortfattad mailintervju med AF Bostäder, som är den största fastighetsägaren av studentbostäder i Lund, framkommer det att inga studentkorridorer har extern städhjälp - det är upp till de boende själva att se efter gemensamma ytor (AF Bostäder, 2017).

Samtidigt är några av de mest fundamentala grundtankarna bakom KomBo att husen ska kunna byggas på platser som idag är otillgängliga för konventionella bostadshus. De ska även bistå Stockholm med fler bostäder än vad traditionella bostadshus skulle kunna erbjuda på samma yta. Att bygga större enheter går därmed emot motiven bakom projektet.

Davis uttrycker sig vidare som om hyreskontrakt till bostäderna i KomBo-husen skulle förmedlas via kontakter, snarare än ett befintligt kösystem där varje individ kan utnyttja sin kötid för ett hyreskontrakt. Marie Söderström påpekar dock att de ännu inte vet hur kösystemet till hyreskontrakten kommer se ut, men eftersom Järntorget lägenheter förmedlas via Stockholms stads bostadskö kommer troligtvis dessa hyreskontrakt förmedlas på samma sätt. Detta innebär alltså att Anna Davis tankar kring det framtida kösystemet inte stämmer. Det finns således inte heller någon garanti för att de boende i KomBo-husen på något sätt skulle vara mer engagerade i sina grannar och/eller de gemensamma ytorna än vad man är i exempelvis en studentkorridor. Däremot kommer KomBo-husen bestå av betydligt färre privata enheter än en normalstor studentkorridor, vilket kan ses som bättre förutsättningar för ökad gemenskap.

Enligt undersökningen *“Hur vill unga bo i framtiden?”* utförd av Fastighetsägarna i Stockholm år 2014 framkommer det bland annat att goda kollektivförbindelser och korta restider prioriteras framför såväl bostadens storlek, planering samt geografiska läge hos unga i åldrarna 18-25 år. Strax under hälften av alla tillfrågade kan tänka sig bo på en yta mindre än 25 kvadratmeter, samtidigt efterfrågar 38% av deltagarna i undersökningen gemensamma utrymmen för umgänge i fastigheten. Vidare vill 47% av de tillfrågade deltagarna bo med vänner och/eller andra, däremot är det enbart 3% som faktiskt gör det (Fastighetsägarna, 2014).

Med dessa siffror som bakgrund framkommer det tydligt att det finns ett stort glapp mellan utbud och efterfrågan. Unga stockholmare vill ha flexibla lösningar när det kommer till såväl boendeavtal samt utformningen av boendet, vilket i sin tur ställer högre krav på fastighetsbranschen. Dock gäller undersökningen endast *unga* personers önskemål, vilket i sig kan ses som ytterligare en övertygande faktor till att KomBo-husen troligen kommer bebos av majoriteten unga.

9.3 Teoretisk analys

Planeringsutopiska tankegångar återfinns inom flera delar av historisk och samtida samhällskritik och samhällsbyggnad (Borch et al, 2015). De svenska kollektivhusen, oavsett när de planerades för, är likt de utopiska teorierna om en kollektiv boendegemenskap en reaktion på samt lösning av sin tids samhällskontext. Trots att både storlek och struktur skiljer sig åt synliggörs gemensamma tankedrag i planeringen av boendena.

Charles Fouriers tankar om falangstärer som idealsamhällen skiljer sig förvisso mot de svenska kollektivhusen då de är mycket större sett till skalan. Däremot går det att se samma grundtankar i Fouriers bakomliggande resonemang som de diskussioner som förts i Sverige under 70- och 80-talet angående kollektivboende - en tanke om ett bättre samhälle/tillvaro uppbyggd kring kollektiva boendegemenskaper för att underlätta arbete och vardag.

Precis som teorierna kring allmänningen, där varje individ ska ha lika tillgång till det gemensamma, återspeglas även denna struktur i de traditionella kollektivhusen såväl som i KomBo. Anna Davis påpekar exempelvis att det gemensamma utrymmet inte enbart bör delas lika, utan kommer även med ett krav om att boende *måste* engagera sig i de gemensamma ytorna för att tillsammans skapa trevnad (Davis, 2017). Att mänskliga resurser i form av kreativitet och kunskap är grundpelare i den urbana utvecklingen (Borch et al, 2015) går således även att koppla till kollektivhuset: här verkar kreativitet och kunskap nödvändigt för att lyckas skapa en trygg gemenskap samt ett livfullt hus, vilket även bekräftas av Ingela Blomberg (Blomberg, 2017).

Tanken om att det kollektiva bör struktureras och förvaltas gemensamt av alla berörda individer diskuteras även av Ostrom (Ostrom, 2009). Trots att Ostrom för diskussionen om gemensamma förhållningsregler i relation till samhället i stort går även dessa tankebanor att applicera på kollektivhusets struktur. Ulrika Egerö påpekar exempelvis att själva utformandet av kollektivhusföreningen har stor betydelse för gemenskapen i husen. Inom Kollektivhus NU, Sveriges riksförening för kollektivhus, finns fler medlemmar runt om i Sverige som genom föreningen kunnat få kontakt med varandra för att sprida idéer och kunskap om just gemenskapens struktur i kollektivhus (Egerö, 2017). Även dessa tankar återfinns hos Ostrom, som menar att olika grupper borde kunna komma i kontakt med varandra för att utbyta idéer, tankar och erfarenhet i syfte att underlätta arbetet med den gemensamma förvaltningen (Ostrom, 2009). Egerö menar att det är ett tidskrävande arbete att få till en välfungerande struktur, på grund av detta har föreningen kontaktat såväl Utopia Arkitekter som Järntorget för att erbjuda hjälp och kunskap av strukturen (Egerö, 2017).

Ända sedan de första boendekollektiven planerades för har det alltid funnits ett parallellt fokus på jämställdhet mellan män och kvinnor. Detta återkommer såväl i Fouriers tankar kring falangstärer som Alva Myrdals bostadspolitik och BiG-gruppens grundvärderingar. Däremot verkar denna målbild inte närvarande i samma utsträckning i KomBo-projektet. Vad detta beror på framkommer inte i informationen om KomBo. Dock finns det tydliga skillnader i planeringen av tidigare kollektivhus och KomBo, då de tidigare kollektivhusen är sprungna ur drivkraften bakom politiska idéer och ideologier är KomBo snarare en produkt i syfte att öka tillgången på bostäder.

10. Slutsats

Ovanstående analys ställer det framtagna materialet mot varandra för att kunna besvara studiens två problemformuleringar. Resultatet av dessa presenteras nedanför.

- Vilka trender har funnits inom planeringen av kollektivhus i Stockholm, från 1930-talet fram till idag?
- Hur kan vi förstå bostadsprojektet “KomBo” som en del av den svenska kollektivhushistorien?

Det kan te sig aningen löjeväckande att påstå att kollektivhusets popularitet i Sverige skett under tre större vågor, eftersom det totala antalet kollektivhus som byggts samt finns i bruk idag är en droppe i havet i jämförelse med det övriga svenska bostadsbeståndet. Detta är troligtvis även en av anledningarna till varför det genomförts relativt lite forskning på kollektivhus som bostadsform, inte bara i Sverige utan även i andra länder (ICHC, 2010).

Mot bakgrund av ovanstående beskrivning av kollektivhusens historia och rådande samhällskontexter kan en dra ett flertal slutsatser. Det gör sig tydligt att kollektivhuset som bostadsform, trots en liten totalandel av Sveriges bostadsbestånd, har haft tre stora uppsving sedan 1900-talets början. Anledningen till varför KomBo valts ut som fallstudie och representant för det moderna kollektivboendet beror på att det speglar nutidens samhällskontext. Det är således ingen slump att denna typ av boende planeras för just nu.

Sambandet mellan den ökande populariteten och den omfattande samhällskontexten ter sig olika under alla tre vågor. Däremot blir det tydligt att den gemensamma nämnaren för kollektivhusets uppsving har varit någon form av kris, där såväl politiska utopier som praktiska lösningar funnits målsiktet vid planerandet av husen.

Att jämföra KomBo med traditionella kollektivhus strukturerade efter BiG-modellen kommer resultera i vissa skillnader då koncepten inte är detsamma. Därmed går det inte att dra några generella slutsatser om kollektivhusets utformning eller roll i en samtida svensk kontext, eftersom det fortfarande byggs traditionella kollektivhus. Däremot

verkar KomBo i gränslandet mellan planeringen av kollektivhus samt nutida samhällsproblem då projektet i sig är en slags återanvändning av ett äldre koncept, anpassat till samtidens urbana kontext.

Medan tidigare kollektivhus framförallt planerats för att underlätta det oavlönade arbetet i hemmet - främst utfört av kvinnor, samt med ett tidigt fokus på kvinnans intåg i arbetslivet, kan KomBo istället ses i relation till familjens utveckling. Som tidigare nämnt tenderar genomsnittssvensken att skaffa barn mycket senare idag än för 50 år sen. I kombination med höga boendekostnader och ett större utbud av sociala mötesplatser utanför hemmet kan KomBo ses som en produkt av den moderna storstadsbon. Vilket i sig innebär att även KomBo följer traditionen att planera utefter den rådande livsstilen, och till viss del strukturen av familjen.

Historiskt sett kan planeringen av kollektivhus ses som en mottrend till den rådande marknadslogiken, vilket innebär att uppförande av kollektivhus i sig är ett politiskt ställningstagande. Perioder av osäkerhet och kris har därmed frambringat planeringen av kollektivhus vilket möjligen kan läsas som en representation av ett enat folk. Därmed blir det rimligt att påstå att störningar i samhällskontextuella ramar får vissa utslag oavsett när i tidsrummet det sker.

Planeringen samt byggnationen av kollektivhus har aldrig varit ett utbrett verktyg inom samhällsplaneringsbranschen (ICHC, 2010). De initiativ som tagits till nya hus tenderar snarare att komma från engagerade privatpersoner eller grupper. Detta tyder på att tanken om kollektivhus i sig är ett politiskt ställningstagande mot rådande samhällskontext i syfte att skapa sin egen utopi. Därmed blir kollektivhusen ett förkroppsligande av bakomliggande åsikter och motiv, och bör således läsas som politiska platser på vilka individer återkrävt sin rätt till staden - likt Lefebvres visioner om politisk revolution.

Idéen om det optimala samhället i form av en slags utopi, oavsett skala, går igen genom teorierna om såväl allmänningen, rätten till staden som universalhotell. Gemensamt strävar de efter en bättre levnadsstandard och ökad gemenskap baserat på allas lika tillgång till det gemensamma.

11. Vidare forskning

Uppsatsen har väckt vidare frågor kring den typ av moderna och nytänkande kollektivhus KomBo hävdas vara. Samtidigt som projektet symboliserar en innovativ lösning på den akuta bostadsbristen finns ett bakomliggande vinstintresse vilket innebär att de som planerar för projektet inte nödvändigtvis är intresserade av att bo i det. Å andra sidan arbetar arkitekter och planerare med att planera förskolor, sjukhus och äldreomsorg trots att de inte själva är barn, sjuka eller äldre. Däremot marknadsförs den kollektiva boendegemenskapen hos KomBo för ett hyperindividualistiskt samhälle, där poängen snarare är att spara pengar och tid till att förverkliga sig själv än att skapa en plattform för arbetsgemenskap.

För att kunna undersöka ovanstående påstående skulle framtida studier därmed kunna ta avstamp i denna uppsats för att utvärdera KomBo i egenskap av kollektivhus, genom att se till sammansättningen av de boende i husen. Vidare skulle framtida studier inom ämnet även kunna göra en djupare teoretisk undersökning mot bakgrund av de teorier kring den urbana allmänningen och rätten till staden som beskrivs under uppsatsens teoretiska kapitel. Detta hade rimligtvis kunnat göras i ett annat skandinaviskt land, där kollektivhusens framväxt undersöks likt det gör i denna studie, för att kunna visa på mer internationella likheter och skillnader. Finns det exempelvis någon dansk motsvarighet till KomBo?

12. Källförteckning

12.1 Tryckta källor

Alvehus, Johan (2013). *Skriva uppsats med kvalitativ metod: en handbok*. 1. uppl. Stockholm: Liber

Andersson, Ola (2014). *Hitta hem: Stockholm och bostadsbristen*. 1. uppl. Årsta: Dokument press

Arbetsgruppen Bo i gemenskap (1980). *Arbete, service och gemenskap i boendet: några framtidsbilder som underlag för programskrivning*. Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning (distr.)

Beecher, Jonathan (1986). *Charles Fourier: the visionary and his world*. Berkeley: Univ. of California Press

Bjereld, Ulf (1989). *Svensk Mellanösternpolitik: en studie av Sveriges agerande och ställningstaganden gentemot konflikterna i Mellanöstern 1947-1985*. Diss. Göteborg : Univ.

Blomberg, Ingela (1986). *Levande kollektivhus: att leva, bo och arbeta i Hässelby familjehotell*. Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning

Borch, Christian. & Kornberger, Martin (red.) (2015). *Urban commons: rethinking the city*.

Bostadskollektiva kommittén (1954). *Bostadskollektiva kommitténs betänkande. 2, Kollektivhus*. Stockholm:

Bryman, Alan (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. 2., [rev.] uppl. Malmö: Liber

Denscombe, Martyn (2016). *Forskningshandboken: för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. 3., rev. och uppdaterade uppl. Lund: Studentlitteratur

Flyvbjerg, Bent (2011). Case Study. I Denzin, N & Lincoln, Y. (red.) *The Sage Handbook of Qualitative Research*. CA: Thousand Oaks, ss. 301-316

Grip, Elsa, Kärnekull, Kerstin & Sillén, Ingrid (red.) (2014). *Gemenskap och samarbete: i kollektivhus och bogemenskap*. Ny, omarb. utg. Stockholm: Migra

Grønmo, Sigmund (2006). *Metoder i samhällsvetenskap*. 1. uppl. Malmö: Liber

Harvey, David (2013). *Rebel cities: from the right to the city to the urban revolution*. London: Verso

Hirdman, Yvonne (2006). *Det tänkande hjärtat: boken om Alva Myrdal*. Stockholm: Ordfront

Hirdman, Yvonne, Björkman, Jenny & Lundberg, Urban (2012). *Sveriges historia. 1920-1965 : [rösträtt och demokrati, fackföreningar, förbudsomröstning, depression, Ådalskravaller, Kreugerkrasch, kohandel, Saltsjöbadsavtal, folkhem, krispolitik, urbanisering, neutralitet, samlingsregering, beredskapstid, ATP-reform, radio och teve, bilism, rekordår]*. Stockholm: Norstedt

(IHC). International collaborative housing conference (2010). *Living together - cohousing ideas and realities around the world: proceedings from the International Collaborative Housing Conference in Stockholm 5-9 May 2010*. Stockholm: Division of Urban and Regional Studies, Royal Institute of Technology in Collaboration with Kollektivhus NU

Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur

Lees, Loretta., Slater, Tom & Wyly, Elvin K. (red.) (2010). *The gentrification reader*. New York: Routledge

Linder, Jan (1993). *Mellankrigstiden: Sverige och Europa*. Stockholm: Infomanager

Lindstedt, Gunnar (2005). *Olja: [jakten på det svarta guldets när världens oljekällor sinar]*. Stockholm: Bokförlaget DN

More, Thomas, Wegemer, Gerard & Smith, Stephen W. (red.) (2004). *A Thomas More source book*. Washington, D. C.: Catholic University of America Press

Nilsson, Lars (2011). *Efter industrialismen: urbanisering och tätortsutveckling i Sverige 1950-2005*. Stockholm: Stads- och kommunhistoriska institutet

Ostrom, Elinor (2009). *Allmänningen som samhällsinstitution*. Lund: Arkiv
[Ursprunglig titel: *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Utgiven: 1990]

Ryen, Anne (2004). *Kvalitativ intervju: från vetenskapsteori till fältstudier*. 1. uppl. Malmö: Liber ekonomi

Sangregorio, Inga-Lisa (2000). *Kollektivhus i dag*. Stockholm: Byggeforskningsrådet

Schön, Lennart (2007). *En modern svensk ekonomisk historia: tillväxt och omvandling under två sekel*. 2., [rev.] uppl. Stockholm: SNS förlag

12.2 Elektroniska källor

Förslag för en förbättrad bostadsmarknad (2010). *Regeringskansliet*
<https://web.archive.org/web/20100409051205/http://www.regeringen.se/sb/d/13033>
(Hämtad 2017-06-16)

Hushållen idag (2017). *Boverket*
<http://www.boverket.se/sv/kommunernas-bostadsforsorjning/underlag-for-bostadsforsorjningen/hushallen-i-dag/> (Hämtad 2017-05-15)

Hur vill unga i Stockholm bo i framtiden? (2014). *Fastighetsägarna*
http://www.fastighetsagarna.se/stockholm/aktuellt_opinion/rapporter/rapporter-fran-fastighetsagarna-stockholm/hur-vill-unga-i-stockholm-bo-i-framtiden (Hämtad 2017-04-27)

Hyresrätten som försvann: Omvandlingen av Stockholms bostadsmarknad under efterkrigstiden (2013) *Fastighetsägarna*
<http://www.fastighetsagarna.se/ProductCatalogBinaryLoader.axd?OwnerType=0&OwnerID=bbb83a55-2102-4f4b-a81d-ae5f9c975006&PropertyID=ff5d142b-f6ae-49ee-b644-71c8dae9f9b4> (Hämtad 2017-06-16)

KompisBo (2017). *Botkyrkabyggen*
<http://www.botkyrkabyggen.se/artikel/kompisbo-1> (Hämtad 2017-05-09)

Linnala, Tomas (2011). 70-talets oljekriser i repris. *Svenska Dagbladet*.

<https://www.svd.se/70-talets-oljekriser-i-repris> (Hämtad 2017-04-28)

(NE). *Nationalencyklopedin*, gröna vågen.

<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/gröna-vågen> (Hämtad 2017-05-04)

Persson, Lotta (2013). Äldre mammor vanligare förr. *Statistiska centralbyrån*

http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Artiklar/Aldre-mammor-vanligare-forr/# (Hämtad 2017-05-17)

Rosencrantz, Ebba (2017). Här bygger staden ett helt nytt kollektivhus. *Tidningen Liljeholmen/Älvsjö*

<http://www.stockholmdirekt.se/nyheter/har-bygger-staden-ett-helt-nytt-kollektivhus/repqde!CXXKq@L0u0r1KYcyjJgMifg/> (Hämtad 2017-05-09)

(SCB). (2017) Antal boende per hushåll efter region och boendeform. År 2012-2016.

Statistiska centralbyrån

http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START__HE__HE0111/HushallT29/table/tableViewLayout1/?rxid=d66f74b7-4288-4aed-89ab-b64d99daef47 (Hämtad 2017-05-16)

(SCB). (2015) Drygt 4,7 miljoner bostäder i landet. *Statistiska centralbyrån*

http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Boende-byggande-och-bebyggelse/Bostadsbyggande-och-ombyggnad/Bostadsbestand/87469/87476/Behallare-for-Press/402441/ (Hämtad 2017-05-16)

SOU 2008:38. Näringsdepartementet. *EU, allmännyttan och hyrorna*.

<http://www.regeringen.se/rattsdokument/statens-offentliga-utredningar/2008/04/sou-200838/> (Hämtad 2017-05-16)

SOU 2017:26. Finansdepartementet. *Delningsekonomi: på användarnas villkor : betänkande*.

<http://www.regeringen.se/rattsdokument/statens-offentliga-utredningar/2017/04/sou-201726/> (Hämtad 2017-05-16)

Sverige 2025: Skapa en hållbar livsmiljö i och kring staden (2017) *Boverket*
<http://sverige2025.boverket.se/skapa-en-hallbar-livsmiljo-i-och-kring-staden.html>
(Hämtad 2017-05-16)

Utopia Arkitekter (2017) *Inom- samt utomhus miljö, KomBo Sundbyberg* [fotografier].
<http://www.utopia.se/se/projekt/kombo> (Hämtad 2017-05-24)

Valentova, Marie (2016). *How Do Traditional Gender Roles Relate to Social Cohesion? Focus on Differences Between Women and Men.*
<http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=78ad5c55-7130-40a5-bfd7-b803f94b714a%40sessionmgr120> (Hämtad 2017-05-17)

12.3 Muntliga källor

AF Bostäders stiftelse; fastighetsägare i Lund. Mailintervju: 2017-05-02

Blomberg, Ingela; arkitekt och medgrundare till forskningsgruppen BiG. Intervju: 2017-05-05

Davis, Anna; kreativ chef på Utopia Arkitekter, arbetar med gestaltningen av KomBo Stadshagen. Intervju: 2017-04-11

Egerö, Ulrika; boende i kollektivhus samt ordförande i riksföreningen Kollektivhus NU. Intervju: 2017-04-26

Nygren, Jonas; förbundschef för Hyresgästföreningen samt f.d. ordförande i Sundbybergs kommunstyrelse. Intervju: 2017-04-12

Söderström, Marie; Projektutvecklare på Järntorget och ansvarig för detaljplanen av KomBo-huset i Stadshagen. Intervju: 2017-05-05

13. Bilagor

13.1 Intervjuguider

Kursivt: Frågan har inte ställts då svaret på frågan framkommit i svaret av någon av de föregående frågorna

Understruket: Frågan har tillkommit under intervjuens gång i syfte att få den intervjuade att utveckla föregående svar

13.1.1 Intervjuguide 1.

Onsdagen den 11/4 2017 kl. 10.00

Anna Davis - Kreativ chef på Utopia Arkitekter för KomBo-projektet i Stadshagen

- När påbörjades utvecklingen av KomBo?
- När stod konceptet klart?
- Hur kommer det sig att KomBo-husen i Sundbyberg ännu inte är färdigställda?
- Vad är din roll i utvecklingen av KomBo?
- Finns det några nuvarande planer på att bygga fler KomBo-hus än de i Sundbyberg?
- *I så fall, hur långt gångna är dessa planer?*
- KomBo beskrivs som ett nytänkande boende på Utopias hemsida, hur menar ni att projektet är nytänkande?
- Vad skiljer KomBo från en studentkorridor?
- Så man får inte boende i ett KomBo-hus genom en vanlig bostadskö?
- Vem är bostäderna tänkta för?
- Hur fungerar det om man är ensamstående och vill bo i ett KomBo-hus?
Exempelvis en förälder med två barn.
- Vem har skapat de visionsbilder som ligger uppe på Utopias hemsida under projektet KomBo?
- Vad tycker du om visionsbilderna? Återspeglar de era visioner?
- Om tanken med husen är att “alla” ska kunna bo där - och visionsbilderna ger en, enligt dig, rimlig bild av hur det kommer se ut - varför syns då varken några barn, äldre, mörkhyade, eller funktionsvarierade på bilderna?
- På Utopias hemsida under rubriken “Om Utopia - Miljö” står följande:

“I alla relevanta uppdrag strävar vi efter att aktivt bidra till att minska våra kunders och projekts negativa klimat- och miljöpåverkan.” Idag finns även vetskap om att byggprocessen har stor klimatpåverkan, därmed krävs miljöoptimering. Mot bakgrund av detta, vilket ansvar har ni på Utopia för husen?

- Men ni på Utopia har inget ansvar för de färdigbyggda husen?
- *Som tidigare nämnt står det på hemsidan att ni aktivt arbetar mot negativ klimatpåverkan - varför har ni då inte planerat mer miljövänliga hus? Exv. solceller, bilpool, cykelgarage, återanvändning av vatten etc.*
- *Vad har Utopia för ansvar för husen gällande strukturen av själva boendet? D.v.s. vem står exempelvis för städning av gemensamma ytor?*
- På Utopias hemsida står följande om KomBo-projektet:

“I och med att lägenheterna från början utformas för att delas så har vi unika möjligheter att ‘tänka rätt’ från början. Det innebär att vi kan optimera lägenheternas utformning i de gemensamma ytorna för umgänge och måltider men också att vi kan skapa bästa möjliga förutsättningar för att stävja de praktiska och ”sociala” utmaningar som historiskt förknippas med kollektivboende.”

... Vilka praktiska och sociala utmaningar menar ni?

- Skulle du vilja bo i ett KomBo-hus?

13.1.2 Intervjuguide 2.

Onsdagen den 12/4 2017 kl. 13.00

Jonas Nygren - före detta ordförande för Sundbyberg Stads kommunstyrelse

- Vilka bostadsfrågor engagerar dig?
- Vilka möjliga lösningar ser du på de problem som finns?
- Vad är dina tankar kring den omvandlingen från hyresrätter till bostadsrätter som skett i Stor-Stockholm de senaste åren?
- Hur trivs du som boende i Sundbyberg idag?
- Varför tror du att Sundbyberg är Sveriges snabbast växande kommun?
- Vad tänker och tycker du om kollektivhus som koncept?
- Skulle du vilja bo i ett av KomBo-husen?
- Vilken var din roll i utvecklingen av KomBo?
- *Vad har du för tankar kring projektet KomBo?*
- Vad gör KomBo-husen till något nytänkande till skillnad från de kollektivhus som redan finns etablerade i landet?
- Vilka tror du kommer vilja bo där?
- Har du sett de visionsbilder för konceptet som ligger upp på Utopias hemsida?
- Anser du att bilderna återspeglar dina/era visioner för projektet?
- Om tanken med husen är att "alla" ska kunna bo där - och visionsbilderna ger en, enligt dig, rimlig bild av hur det kommer se ut - varför syns då varken några barn, äldre, mörkhyade, eller funktionsvarierade på bilderna?

13.1.3 Intervjuguide 3.

Onsdagen den 26/4 2017 kl. 19.00

Ulrika Egerö - Boende i kollektivhuset Dunderbacken samt ordförande i riksföreningen
Kollektivhus NU

- Hur gammal är du?
- Vad arbetar du med?
- Hur länge har du jobbat där?
- Hur länge har du bott i kollektivhus?
- Vad fick dig att flytta till kollektivhus?
- Var det ditt egna beslut eller någon annans att flytta till ett kollektivhus?
- Var låg det förra kollektivhuset?
- Var bor du idag?
- Hur många bor i ditt kollektivhus?
- Vilken typ av människor bor där? (Ålder, etnicitet, könsidentitet etc)
- Vilka för- & nackdelar ser du med kollektivhus?
- Hur engagerad är du i kollektivhuset samt utvecklingen av nya kollektivhus?
- Du är ordförande för riksföreningen Kollektivhus NU, vad gör ni?
- Vad tycker du om KomBo-projektet?
- Något annat du vill tillägga?

13.1.4 Intervjuguide 4.

Fredagen den 5/5 2017, kl. 13.00

Marie Söderström - Projektutvecklare på Järntorget och ansvarig för detaljplanen av KomBo-huset i Stadshagen

- Hur och när blev Järntorget involverade i KomBo-processen?
- Har Järntorget varit delaktiga i att bygga kollektivboenden tidigare?
- Hur kommer det sig att ni gör det nu?
- Vilka är dina uppgifter?
- Är Järntorget med och bygger några andra KomBo-hus?
- Hur kommer det sig att KomBo-husen i Sundbyberg inte kommer byggas?
- Hur kommer bostadskön för husen se ut?
- Vem/vilka tror du kommer vilja bo ett KomBo-hus?
- Skulle du kunna tänka dig bo i ett KomBo-hus?
- Övriga kommentarer?

13.1.5 Intervjuguide 5.

Fredagen den 5/5 2017, kl. 10.00

Ingela Blomberg - Medgrundare till BiG-gruppen

- Vad är du utbildad till/arbetat med?
- Berätta om BiG: vilka var ni, vilka grundtankar hade ni med er, vilka var era visioner?
- Vad var tanken med BiG?
- Vilka resultat fick ert arbete?
- Vad tycker du om KomBo-husen?
- *Skulle du själv kunna tänka dig att bo i ett av husen?*
- Var har du sett de bästa exemplen på kollektivhus/bogemenskap?
- *Hur har dessa varit utformade?*
- *Vad skiljer KomBo-husen från era tankar och idéer kring kollektivt boende?*
- Hur, anser du, har utvecklingen inom kollektivhus gått? Vilka trender har funnits?
- Vad hoppas du på i framtiden? Den “optimala” boendegemenskapen.
- Övriga kommentarer?

13.1.6 Intervjuguide 6.

Tisdagen den 2/5 2017, kl. 13.00

AF Bostäder - Fastighetsägare av studentbostäder i Lund

- Hur stora är era studentkorridorer i genomsnitt?
- Vilka ytor ingår i ett hyreskontrakt för ett rum i en studentkorridor?
- Vilka åtaganden och skyldigheter har boende i studentkorridorer?
- Hur ser underhållning av gemensamma ytor ut: vem ansvarar för vad?

13.2 Bilder

Bilden visar utemiljön för KomBo Sundbyberg.

Bilden visar inomhusmiljön för KomBo Sundbyberg.

Bilddata: Utopia Arkitekter, 2017